

**LITURGIJSKI IDENTITET SAKRAMENTARA IZ ZAGREBA
(METROPOLITANSKA KNJIŽNICA U ZAGREBU:
MR 126 – TZV. »SACRAMENTARIUM SANCTAE
MARGARETAE«)
ISTRAŽIVANJE NA TEMELJU MOLITAVA KORIZMENOGA
VREMENA**

Ivan ŠAŠKO, Zagreb

U članku je zahvaćena iznimno složena tematika vezana uz liturgijski rukopisni kodeks MR 126 koji se nalazi u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu, a poznat je pod imenom Sakramentar sv. Margarete. Osim što predlaže da taj kodeks bude imenovan Sakramentaron iz Zagreba, pisac po prvi put donosi objavljen tekst njegovih prvih dvanaest listova u diplomatskome izdanju. Radi se o molitvama korizmena vremena. Rabeći komparativnu metodu na tim tekstovima, članak aktualizira ne samo pitanje o podrijetlu najstarijih zagrebačkih liturgijskih knjiga, nego i o liturgijskome identitetu ovoga sakramentara koji pokazuje obilježja kako grgurovske tako i gelazijevske predaje unutar povijesti liturgijskih knjiga. Autor potiče širu znanstvenu raspravu na temelju teološko-liturgijskih činjenica te – dovodeći djelomice u pitanje dosadašnja saznanja, postignuta i usvojena prije šezdesetak godina – svjestan parcijalnosti istraživanja, ne donosi konačne zaključke, ali naznačuje trag rješenja i upozorava na potrebu detaljnijega pristupa i uvažavanja teoloških činjenica. Suzuje područje traženja i upućuje na sličnost s drugim europskim kodeksima, među kojima valja tražiti i identitet Sakramentara iz Zagreba. To može izravnije pomoći povijesnim znanostima u stvaranju slike o utjecajima i nadahnućima na hrvatske krajeve, osobito Zagrebačku biskupiju u to doba.

KLJUČNE RIJEČI: sakramentari, *Sacramentarium sanctae Margaretae* (MR 126), *Metropolitanska knjižnica Zagreb*, rukopisni kodeks, zagrebački obred, liturgijske knjige, grgurovska i gelazijevska predaja.

Uvod

Tekst koji bih ubuduće u njegovoj cjelovitosti želio predstaviti u kritičkome izdanju dio je jednoga od najzanimljivijih rukopisa koji se nalaze u *Metropolitanskoj knjižnici u Zagre-*

bu¹ s katalogizacijskim brojem *MR 126*. Taj se kodeks obično naziva *Sakramentorum sv. Margatere (Sacramentarium sanctae Margaretae)*. Iako do danas postoji nekoliko pokušaja opisivanja toga rukopisa i tumačenja njegova podrijetla,² još ne postoji onaj pristup koji bi ponudio izdanje tekstova na sustavniji način, te na temelju liturgijsko-teološke analize dao čvršće oslonce povijesnim hipotezama ili ih barem obogatio, a možda i razriješio pojedine nedoumice.

Novije su studije i pokušaji zacijelo vrijedni pohvale, ali im se može zamjeriti činjenica da ili preuzimaju ili nadograđuju hipoteze koje nisu prošle verifikaciju liturgijske kritike tekstova u tim rukopisima, gotovo ne izražavajući nikakvu dvojbu u preuzete tvrdnje i na taj način generirajući jedan tip 'znanstvene istinitosti', često bez provjere na uporišta u liturgijskim analizama.³ Svaki ozbiljniji liturgijski pristup nameće pred

¹ Sažet prikaz o *Metropolitanskoj knjižnici* i njezinoj građi nalazi se u: MAGIĆ, V., »Metropolitanska knjižnica«, u: ŠKVORČEVIĆ, A. i dr. (prir.), *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, Zagreb 1995., 421-433.

² Do sada su se opisivanjem i liturgijskim, nažalost samo parcijalnim i najčešće neteološkim pristupima ovoj liturgijskoj knjizi bavili većinom stručnjaci u prošlosti, premda ima i nekih novijih pokušaja, osobito s glazbenim naglascima. Ovdje navodim djela koja se tiču mješovite građe, ali daju i uvid u kontekst katalogizacijske i tematske naravi: FANCEV, F., »Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vijekova njegove historije«, u: *KATALOG kulturno-historijske izložbe grada Zagreba prigodom hiljadu-godišnjice Hrvatskog kraljevstva 925.-1925. pod pokroviteljstvom Gradskog zastupstva*, Zagreb, 1925., 11-28.; FANCEV, F., »Liturgijske obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi«, *Narodna starina*, I., Zagreb, 1925., 1-16; FANCEV, F., *O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj*, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb, 1925., 521-533.; KNIEWALD, D., *Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih rukopisa*, HAZU sv. 279, Zagreb, 1944.; KNIEWALD, D., *Liturgika*, Zagreb 1937., 337-374.; KNIEWALD, D., »Najstariji zagrebački red i čin mise«, u: *Croatia Sacra*, Zagreb, 1938., 1-36; KNIEWALD, D., *Obred i obredne knjige zagrebačke stolne crkve 1094-1788*, (pretiskano iz *Katoličkoga Lista*), Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1940.; KNIEWALD, D. (C.), »Officium et Missa de Conceptione et Nativitate B.M.V. secundum consuetudinem veterem Zagrabiensem«, u: *Ephemerides Liturgicae* 73 (1959.) 3-21; KNIEWALD, D., *Proprium de tempore zagrebačke stolne crkve 1094-1788*, (pretiskano iz *Katoličkoga Lista* 1940.; 1941.) Narodna tiskara, Zagreb 1941.; KNIEWALD, D., »Razvitak zagrebačkog obreda 1094-1788«, u: *Katolički list* 92 (1941.) 244-225; KNIEWALD, D., »Umjetnička vrijednost zagrebačkih liturgijskih kodeksa«, u: *Croatia sacra* XI-XII, Zagreb 1943.; KNIEWALD, D., »Zagrebački liturgijski kodeksi XI-XV. stoljeća«, u: *Croatia sacra*, Zagreb 1940.; MARKOV, A., »Katalog metropolitanskih vrijednosti«, u: *Razprave i spomenici iz hrvatske kulturne poviesti, I. svezak uredio Dr Dragutin Kniewald, Kulturno poviestni ZBORNIK zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka, I. dio [Collectio dissertationum de almo episcopatu zagrabiensi in memoria fundationis eiusdem A.D. MXCLIX, Pars I, Dissertationes et Monumenta Historiam culturae gentis croaticae illustrantia, Tomus I curavit Dr Dragutin Kniewald]*, prir. Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb 1944.; SERTIĆ, N., »Kalendar zagrebačke stolne crkve 11-19. st.«, u: *Collectio dissertationum de almo episcopatu Zagrabiensi*, Zagreb, 1944., 71-192; TKALČIĆ, I., »Stari bogoslužni obred u stolnoj crkvi zagrebačkoj«, u: *Katolički list*, 23-27 (1895).

³ Kao primjer navodim: BREKO, H., »Na razmeđu 'internacionalnog' i 'regionalnog'. Neke karakteristike velikotjednog i korizmenog repertoara napjeva misnog proprija u srednjovjekovnim misalima biskupije Zagreb«, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture* (Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Hvar-Korčula 26.-29. ožujka 1998.), Udruga Pasijska baština, Zagreb 1999., 203-213 (posebnu pozornost svratiti na literaturu na str. 212-213). I dalje se, na primjer, govori o 'zagrebačkome obredu', a da se pri tome i ne razlikuje ono što je liturgika usvojila kao minimume od kojih se ne bi smjelo odstupiti (jedan je od njih svakako razlika između *ordo, ritus i usus*); tumači se podrijetlo knjiga na temelju nedostatnih podataka i sl. Pod mojim povećalom ovdje nisu tipično glazbena pitanja, nego povijesna pozadina, podrijetlo knjiga i (osobito!) liturgijsko-teološka tradicija koja se ne može odviše olako svrstavati u pojedine skupine, bez detaljnijih raščlamba, te su time i zaključci o glazbenome uređenju upitni, što bi redovito trebalo napomenuti. Iz toga se uviđa da je u interdisciplinarnome pristupu svakako važno osluškivanje, ali je nužan preduvjet i solidno kritičko izdanje dotičnih liturgijskih knjiga. Takav posao je zahtjevan i naporan, ali od višestruke koristi za razne struke i područja istraživanja.

dosadašnje tvrdnje barem nekoliko ozbiljnih pitanja i dvojba, jer se lako uviđa niz nerazjašnjenosti.⁴

Dragutin Kniewald u opisima liturgijskih kodeksa od 11. do 15. st. donosi i opširniji prikaz ovoga rukopisa,⁵ a pozabavio se detaljnije i opisom obreda sv. mise.⁶ Od njega saznajemo da on smatra kako je taj rukopis pisan u drugoj polovini 11. st. te da je uvez iz kasnijega razdoblja, najvjerojatnije iz doba biskupa Mikulića (1688.-1694.). On također kaže da je riječ o rukopisu koji je istovjetan kolektariju iz najstarijega popisa zagrebačke stolne crkve iz 14. st.⁷ Već se iz toga najstarijega dokumenta vidi njegova nepotpunost, jer prvomu dijelu temporala nedostaju tekstovi slavlja prije korizmena vremena ili točnije, sve do čiste srijede, budući da se – na temelju poznavanja povijesti liturgije – slobodno mogu pretpostaviti i drugi korizmeni dijelovi. Zato Kniewald piše: »Sve što je prethodilo čistoj srijedi, naime došašće, Božić, Bogojavljenje i nedjelje po Bogojavljenju, te nedjelje u LXX, LX i L, a vjerojatno i red i čin mise, bilo je nekad u tom sakramentariju, ali je kasnije nestalo i izgubilo se.«

Nakon što je uvidio ustroj na razini općenitosti, Kniewald se kasnije posebno pozabavio obredom mise i sanktoralom, ali nikada nije javnosti objavljen sam tekst Sakramentara *MR 126* u usporedbi s drugim sličnim tekstovima. Moja je nakana da nakon šezdesetak godina od marnoga istraživanja D. Kniewalda obnovim započeto i to nakon što je liturgika iznjedrila mnoštvo pomoćnih sredstava za lakšu orijentaciju unutar okvira izdanja liturgijskih vrela. Znam da je oranje tako duboke brazde prezahtjevno za pojedinca, ali budući da se već desetak godina bavim tom mišlju, koja je dijelom i konkretizirana u istraživanjima rukopisa pod oznakom *MR 124*, započet posao bi trebao biti poticaj za produbljenije iščitavanje te uključivanje stručnjaka iz teoloških i inih komplementarnih znanosti, jer taj sloj hrvatske crkvene i nacionalne povijesti ima puno šire značenje od zaljubljenosti u paleografiju i starine. Samo rad na neobjavljenim tekstovima i njihovo pozorno teološko-liturgijsko i povijesno promatranje može napraviti pomake na tome području. Budući da do sada nije učinjen takav detaljan pristup, on bi trebao unijeti više svjetla u problematiku, ali i kao prvi takav pokušaj pokazati zamke i opasnosti koje nisu imune na moguće pogriješke.

Na kraju ovoga kratkog uvoda osvrćem se i na uobičajeno ime ovoga kodeksa: *Sakramentar sv. Margarete*. To je ime *MR 126* dobio na temelju imena samostana za koji se

⁴ Takav je pristup vidljiv i u kratkome novijem prilogu V. Zagorca koji se ne dopušta jednostavno prikloniti jednomu mišljenju, nego uviđa raznolikost, no ujedno i priželjkuje uspoređivanje tekstova koji bi potvrdili ili opovrgnuli hipoteze o podrijetlu. Usp. ZAGORAC, V., »Liturgija Zagrebačke crkve«, u: ŠKVORČEVIĆ, A. i dr. (prir.), *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, Zagreb 1995., 515-520.

⁵ Usp. KNIEWALD, D. (C.), *Zagrebački liturgijski kodeksi XI-XV. stoljeća*, Croatia sacra, 1940., 1-128. Kniewald taj rukopis stavlja među misale, premda mu navodi ime *Sacramentarium sanctae Margareatae*. Ovdje nas ne zanima u prvome redu vanjski opis rukopisa, nego njegov nutarnji sadržaj, ali svakako da je za cjelovitost pristupa bitno voditi računa o svemu što je sažeo dr. Kniewald.

⁶ Usp. KNIEWALD, D. (C.), *Najstariji zagrebački red i čin mise*, Croatia Sacra, Zagreb, 1938., 1-36.

⁷ Navodi riječi prema Tkalčićevu djelu: *Povjestni spomenici grada Zagreba* 1905 XI. 134: »Item unum collectarium per totum annum de antiqua littera, copertum de coreo rubeo, et incipit: Presta domine fidelibus tuis, habens in fine benedictiones generales.«

predmnijeva da je mjesto gdje je prepisan. Smatram puno uputnijim zvati ga jednostavno *Sakramentar iz Zagreba*, dakle prema mjestu na kojemu se rukopis čuva, baš onako kako je to običaj u drugim europskim slučajevima. Nekada su izdanjima liturgijskih knjiga bila davana imena i po pretpostavkama o autorstvu, no kasnije su mijenjana (npr. *Leonov sakramentar* koji se sada zove *Veronski sakramentar*), nekada po velikim tradicijama (npr. gelazijevskoj i grgurovskoj; rimskoj, galskoj, franačkoj, germanskoj), ali je – ponavljam – najčešći slučaj baš vezan uz mjesta na kojima se rukopisi, osobito mlađi, čuvaju. Dati ime nekomu rukopisu na temelju pretpostavke ili na temelju nekoliko obrazaca i zaziva ne smatram sasvim opravdanim. Nadalje, dostatna je oznaka »iz Zagreba«, jer bi pridjev »zagrebački« reкао puno više od same činjenice čuvanja, sugerirajući tako i neke 'zagrebačke' specifičnosti koje nam u ovoj fazi istraživanja nisu poznate. No, u latinskoj verziji bilo bi dopustivo zvati ga *Sacramentarium Zagrebiense*. Tako bi se uz ovaj kodeks, uz oznaku *MR 126*, mogla naći i sigla *Sz*, možda još s dodatkom oznake liturgijske porodice koju treba utvrditi i istražiti. Ipak, da bi se šire znalo o kojemu se rukopisu radi, i ja – prije donošenja definitivnih zaključaka u budućnosti – rabim između ostaloga i to veoma rašireno ime.

Metodološki put i njegovi razlozi

Pristup traženju identiteta kodeksa *MR 126* nije nimalo jednostavan. Smatram primjerenim istaknuti glavne odrednice nastanka pristupa, kako bi se i na tome primjeru vidjelo da u pitanjima liturgijskih kodeksa *Metropolitanske knjižnice u Zagrebu* puno toga ne treba držati očitim, jasnim i konačno razrješenim.

Naime, datacija rukopisa koja upućuje na 11. st. (prema argumentima koji nadrastaju okvire ovoga prikaza), zatim često spominjanje Mađarske i prekoalpskih franačko-germanskih područja, tražitelja navodi na posizanje za gelazijevskom, a ne grgurovskom liturgijskom predajom. Tako sam i ja, tražeći liturgijski identitet *MR 126*, posegnuo poglavito za rukopisima koji se oslanjaju na gelazijevsku predaju, odnosno na skupinu gelazijevskih sakramentara 8. st. Spominjem to zato što se tu nalazi objašnjenje zašto u komparativnome pristupu sukladnim tekstovima kao prvo navodim izdanje sakramentara pod imenom *Sacramentarium Augustodunensis* (= *Aug*).⁸ To izdanje posjeduje najopsežniji prikaz paralelnih tekstova iz novijih izdanja ponajprije sakramentara iz 8. st. Time je spektar vrelā postao širim i omogućio mi uvid u zajednički materijal i ustroj tekstova, ali je otkrio i važna odstupanja. Za uspoređivane rukopise rabim jednu od ustaljenih oznaka, premda u upućivanju na paralelne tekstove kombiniram kratice iz korištenih izdanja.⁹

Odlučio sam se na ograničavanje materijala koji sam komparativnom metodom imao nakanu osvijetliti ponajprije na razini ustrojbene naravi, s tek ponekim ukorakom u kritiku

⁸ Usp. HEIMING, O. (prir.), *Liber Sacramentorum Augustodunensis* (= *Corpus christianorum. Series Latina*, 159 B), Turnhouti 1984.

⁹ Evo popisa kratica koje rabim: *Aug* = *Liber sacramentorum Augustodunensis* (Berlin, Deutsche Staatsbibliothek, Ms. lat. 105; olim: *Phillipps*), HEIMING, O. (prir.), (= *Corpus christianorum. Series Latina*, 159B), Turnhout 1984.; *GeA* = *Liber sacramentorum Engolismensis* (Paris, B. N. Ms. Lat. 816), CAGIN, P. (prir.), Angoulême 1919; usp. novije izdanje: *Liber sacramentorum Engolismensis. Le Sacramentaire Gélasien d'Angoulême*, P. SAINT-ROCH (prir.) (= *Corpus christianorum. Series Latina*, 159C), Turnhout 1987.; *G* = *Liber sacramentorum Gellonensis* (Paris, B. N. Ms. Lat. 12048), DUMAS, A. – DESHUSSES, J. (prir.) (= *Corpus christianorum. Series Latina*,

teksta. Ipak, želio sam da se zahvati stanovita cjelina, čime bi se moglo donositi mjerodavne zaključke barem za jedan dio kodeksa (premda sa zadržkom, jer ti zaključci ne mogu odmah vrijediti i za cijeli kodeks), ali sam isto tako bio svjestan da svaki ovakav rad ulazi u opasnost površne opsežnosti. Stoga ovdje obuhvaćam samo molitve koje se odnose na korizmeno vrijeme, odnosno na prvih dvanaest listova (*folia 1-12*), ne ulazeći u problematiku liturgije *Mise Večere Gospodnje*.¹⁰

Komparativnom metodom pokazane su sličnosti s molitvama gelazijevskih sakramentara, ali – što je naročito zanimljivo – izraženijom je postala sličnost s rukopisom grgurovske tradicije, tako da sam ubrzo mogao otkriti zapanjujuću podudarnost s ustrojem i ‘nerazvedenošću’ *Gr-gurovo-Hadrijanova sakramentara (ex authentico)* u *GrH*, dok se relativno lako prati i padovanska verzija! Budući da je baš to izdanje po mnogo čemu primjerno, podatci koje sam tamo našao moja su traženja približavala cilju. Zanimljivo je da *MR 126 (Sacramentarium Zagrebense = Sz)* svojim ustrojem, a i količinom teksta od prvoga lista odaje stanovitu bliskost baš izvornomu *GrH*. Kažem »stanovitu«, jer se pokazuju i odstupanja od presudne vrijednosti za prepoznavanje onoga primjerka koji je služio kao egzemplaran tekst za pepisivanje. Drugim riječima, više me je – *via negativa* – privlačio materijal koji nije prisutan u *GrH ex authentico*.

Vidljivo je da *Sz* nema puno dodataka, a odstupanja se velikom mjerom mogu pratiti u drugim inačicama grgurovske predaje. Razumljivo je stoga da liturgijski tekstovi po svojoj naravi i sadržaju sežu u puno starije razdoblje od 11. st. (premda je rukopis vjerojatno materijalno nastao i bio prepisan u tome stoljeću). Većinu tekstova treba smjestiti u isti onaj liturgijski kontekst u koji je smješten nastanak *GrH*, a za ostale rukopise treba provjeriti njihovu dataciju na temelju dosadašnjih istraživanja i studija. U svakome slučaju, liturgijsku pozadinu tekstova trebat će tražiti poglavito u 9., a ne u 11. st. To je iznimno važno, jer liturgijski predlošci postaju odrazom crkvenoga i društvenoga života tadašnjega vremena te kulturalnoga ozračja i duhovnosti. Time se, liturgijski gledano, ne osporava važnost činjenici prepisivanja nekoga rukopisa na određenu mjestu (u Hrvatskoj, Mađarskoj, Francuskoj, Italiji ili negdje drugdje), ali je puno važniji korijen, nit vodilja u duhu teksta koji je prepisan i liturgijskom molitvom oblikovao ambijent u kojemu je korišten. Osim dobi-

159-159A), Turnhout 1981.; *R = Sacramentarium Rhenaugense* (Zürich, Zentralbibliothek, Ms. Rh 30) HÄNGGLI, A. – SCHÖNHERR, A. (prir.) (= *Spicilegium Friburgense* 15), Fribourg 1970.; *V = Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli (Sacramentarium Gelasianum)* (Vatikan, *Cod. Vat. reg. lat.*, 316; Paris, B. N., 7913, 41/56), MOHLBERG, L. C. – EIZENHÖFER, L. – SIFFRIN, P. (prir.) (= *Rerum Ecclesiasticarum Documenta, Series Maior, Fontes IV*), Roma ³1981.; *Ve = Sacramentarium Veronense* (Verona, Bibl. Cap. Veron., LXXX), MOHLBERG, L. C. – EIZENHÖFER, L. – SIFFRIN, P. (prir.) (= *Rerum Ecclesiasticarum Documenta, Series Maior, Fontes I*), Roma ³1994.; *GrH = Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, DESHUSSES, J. (prir.), vol. 1-3 (= *Spicilegium Friburgense* 16, 24, 28), Fribourg ³1988.-1992.; *P = Sacramentarium Paduense*, vidi: *GrH*, str. 607-684; *Sg = Das fränkische Sacramentarium Gelasianum in alamanischer Überlieferung* (St. Gallen, Stiftsbibliothek, *Cod.* 348), MOHLBERG, K. (prir.), (= *Liturgiegeschichtliche Quellen und Forschungen*, 1/2), Münster in Westfalen ²1939.

¹⁰ Slijede listovi koji se odnose na Veliki tjedan (do *f19v*). Tako se otkriva luk liturgijske godine i slavljā (temporalna) koji se proteže od *f1* do *f32*, pri čemu na ovome zadnjem stoji napisano: »Explicit ordo dominicus.« Iza toga lista slijedi sanktoralni ciklus (*f32* do *f70*), zatim misni obrasci iz *commune sanctorum* (*f70* do *f74*); zavjetne mise (*f75* do *f107*), da bi se cijeli rukopis zaključio raznim blagoslovima (od *f108* do *f110*) koji nisu zaokruženi te se pretpostavlja da nedostaje jedan ili više araka. List *f111* sadrži evanđelje za Svijećnicu, molitve sv. Sigismundu i na dnu stranice (goticom) molitve: *Confiteor; Misereatur; Indulgentiam*.

vanja kvalitetna teksta, dostupna svima za raspravu i istraživanje, tražim i čvrste temelje kako za liturgijski tako i za povijesno obojene tvrdnje, poglavito o tome gdje je *Sz* nastao, gdje se eventualno nalazi sličan kodeks liturgijske knjige iz koje je on prepisivan.

Možda je većini znatizeljnika najzanimljivije pitanje materijalnoga podrijetla rukopisa, ali se meni s teološko-liturgijske strane puno važnijim čini otkrivanje kontinuiteta s tradicijom sakramentara koja je na Zapadu prilično slojevita i teško ju je svesti pod tzv. 'čiste oblike'. Na taj način kanim, kako kroz ovaj tekst, tako posebice u radovima koji će zaokružiti zaključke na temelju nekoga od budućih kritičkih izdanja, otkriti liturgijsko podrijetlo koje se teško može svesti na jednu zemlju, kraj ili samostan, nego postaje obzorjem tadašnjih duhovnih gibanja u Europi.

Baš zbog toga ne želim zanemariti do sada stvorene zaključke koji vode prema godinama i mjestu nastanka rukopisa te ih ovdje iznosim u veoma sažetom obliku. Ukratko rečeno, topografija je smještena na nekoliko lokacija: samostan sv. Margarete u Brevnovu u Češkoj (kako to misli dr. Fancev), samostan sv. Margarete de Béla u Ugarskoj (Morin). Kniewald misli da mjesto treba tražiti u Ugarskoj i to u opatiji sv. Margarete de Hahót, koju je sv. Ladislav pripojio opatiji sv. Egidija kod Samogyvára, utemeljenoj 1191. godine.¹¹ Kniewald samo spominje benediktinsko-francuski sloj – oslanjajući se poglavito na analizu sanktorala – koji pokazuje »odakle su potjecali predlošci za ovaj sakramentarij«, ali to do sada nije raščlanjeno. U tome je ovaj prilog pionirske naravi, jer daje doduše parcijalan, ali ipak jasan uvid u posebnosti metropolitanskoga rukopisa *MR 126*. Za bilo koji daljnji zaključak potreban je dublji pogled u tekst i u ono što se može otkriti usporedbama. Stoga najprije donosim objašnjenja, radi lakšega razumijevanja izdanja teksta, a onda i sam tekst.

Napomene glede izdanja teksta

Transkribiran tekst stavljen je u jedan stupac u kojemu se na lijevoj strani nalaze arapski brojevi doneseni u progresivnome smislu.¹² Numeracija pokušava naglasiti nutarnju logičku kompoziciju koja se, zbog ubačenih glosa (tumačenja i bilješki), ne poštuje u svim detaljima, te valja napomenuti kako ovaj numerički sustav, koji označuje liturgijske molitvene jedinice, smatram otvorenima i prihvaćam onu kritiku koja bi se trebala roditi iz detaljnijih analiza pojedinih dijelova ili sadržajnih cjelina ovoga kodeksa. Njihovo se razlikovanje događalo na temelju istraživanja i nutranjih poboljšanja, te ponekad može izgledati da se ne radi o potpunoj dosljednosti.

Element koji se ne podudara u potpunosti s onim što nalazimo u rukopisu jest numeracija listova. Brojeve koji označuju broj listova (i stranica: *recto - verso*) pišem unutar teksta, na mjestu gdje se prelazi s jedne stranice na drugu. Rukopisni kodeks u stanju u kojemu

¹¹ Kniewald piše: »Apstrahiramo li od gregorijansko-gelazijanskog rimskog sloja u sanktoralu *MR 126*, preostaje još samo mađarski H-sloj, benediktovsko-francuski B/F-sloj, sv. Ilija, sv. Afra i neki kasniji dodaci. Kasniji nas dodaci ovaj čas ne zanimaju. Sv. Ilija je preuzet iz nekog novijeg predloška, pod izravnim ili neizravnim utjecajem s istoka; H-sloj dokazuje, da je ovaj sakramentarij pisan za benediktovski samostan sv. Margarete koji se nalazio na mađarskom području; B/F-sloj odaje odakle su potjecali predlošci za ovaj sakramentarij.« KNIEWALD, D., *Zagrebački liturgijski kodeksi XI-XV. stoljeća*, nav. dj. str. 27

¹² Za transkripciju dijela molitava *MR 126*, ovdje br. 161. do 178., zahvaljujem studentima Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta, polaznicima seminarara u ak. god. 2003./2004., Stjepanu Vidaku i Ivanu Mikoliću.

se trenutno nalazi ima jednu numeraciju listova te brojevi, premda novijega datuma, pripadaju sadržaju samoga kodeksa. No, budući da ti brojevi ne pripadaju onomu smislu kodeksa u kojemu ga mi predstavljamo, želim da ih čitatelj odmah uoči i razlikuje po oštrim zagradama (<>) koje žele upozoriti čitatelja da sve ono što se nalazi u takvim zagradama ne pripada samomu rukopisu. Što se tiče vrijednosti oznaka *recto* (prednja stranica lista) i *verso* (poledina), one su uobičajene i ne trebaju posebna objašnjenja.

Najosjetljiviji je zadatak bila 'reprodukcija' teksta u nutarnjoj tipografskoj rasporedbi. U tome slučaju liturgijski tekst nije samo »sredstvo za kritički povratak u tekstualnost«¹³, već pokušava progovoriti povijesnim svjedočanstvom o jednome vremenu. Tomu se cilju podvrgavaju opisna sredstva. Evo primjenjenih kriterija:

1. Ovo izdanje vjerno poštuje tekst u vrijednostima velikih i malih slova (majuskule i minuskule).
2. Ne čuva se zbiljski raspored redaka i stupaca prema izvorniku, već se samo ponekad naznačuje njihov drukčiji raspored (zbog tadašnjih skriptorijskih zahtjeva i ispunjavanja prostora na pergamentu), osobito kada je u pitanju produžetak pisanja teksta jedne liturgijske cjeline u idućemu redu, tj. u redu u kojemu započinje nova molitvena jedinica.
3. Riječi se odjeljuju jedna od druge.
4. Vrijedi pravilo prema kojemu se razrješuju kratice (*abbreviationes*), a neki se slučajevi posebno naznačuju u dijelu ovoga rada u kojemu su donoseni paralelni tekstovi.
5. Rubrike te sva slova i znakovi (u prvome redu inicijali) pisani bojom koja je različita od boje kojom je većinom pisan tekst rukopisa (crna sa svjetlijim nijansama) u izdanju su označeni *kosim* (*kurzivnim*) pismom.
6. Dijakritički znakovi i interpunkcija koja nije jednoznačno uporabljena, ne slijedi logiku teksta, već se kreće prema pokušajima zamjene znakova. Izvorne interpunkcijske znakove zamijenio sam sadašnjim znakovima i to tako da je svaki znak u rukopisu zamijenjen nekim suvremenim interpunkcijskim znakom. To znači da se točke u gornjemu dijelu retka, točka na polovini visine retka i točka zarez zamjenjuju redovito zarezom, ali i točkom u slučaju kada je jasno da se radi o završetku (o završnome rečeničnom predahu). U rukopisu se, u skladu s ondašnjim običajem, nije primjenjivao sasvim dorađen sustav interpunkcija, nego ponajviše oznake dužine stihova i mjesta mogućih odaha, te ga je nemoguće slijediti i biti dosljedan u njegovu suvremenu izdanju.

Kako se ne bi palo u znakovnu hipertrofiju, rabim tek dvije vrste zagrada. U oštre se zagrade (<>) redovito stavljaju točkice ili crtice koje pokazuju nedostatak teksta koji je istrugan (*eras.*) ili je tekst nečitak zbog oštećenja ili drugom rukom pisanih glosa na marginama (kada su stavljene tri točke), zatim nedostatak slova (jedno slovo je označeno s jednom točkom, dva slova imaju naznaku dviju pripadnih točaka, dok tri točke označuju tri ili više slova koja nedostaju). Među male uglate poluzagrade (¬¬) smještene su riječi, slova, slogovi ili znakovi napisani bilo istom rukom ili redaktorskim zahvatom (kasnija ruka) u međucrtovlju ili kao glosa na margini.

¹³ PINELL, J. *Critica testuale. Corso di iniziazione per il buon uso delle edizioni critiche e diplomatiche liturgiche*, PIL (bilješke s predavanja), Roma 41991., 4.

S obzirom na zahtjeve suvremena čitanja, premda prepisivač kodeksa redovito i za ‘u’ i za ‘v’ rabi slovo ‘u’ (osim kada piše inicijale, jer tada je uvijek slovo *V*). Piskavi (sibilizirani) *ti* koji se u tradicionalnome čitanju čita *ci*, prepisivači ovoga kodeksa redovito pišu kao *ci*. U prijepisu ga ostavljam takvim, a i kada razrješujem ligature, ostavljam *c*, osim na mjestima gdje je napisano slovo *t*. Češći je slučaj da se ne rabe diftonzi (*ae*, *oe*) pa zato diftonge pišem samo na onim mjestima gdje su napisani, dok kratice razrješujem bez diftonga, jednostavno kao slovo *e*. Dakle, diftonzi i *t* su iznimke u ovome rukopisu. Kratica *VD* transliterirana je riječima *Vere dignum*. Budući da je susljedan dio ispušten i u rukopisu, navode se tek te prve dvije riječi, a ne čitava rečenica iz predslovlja koju obuhvaća ova kratica (*Vere dignum et iustum est equum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere domine sancte pater omnipotens*).

Posebno poglavlje zaslužila bi analiza svih kratica, ali one se nalaze u okvirima poznatih standarda, te ovdje nije nužan poseban osvrt, nego tek upućivanje na korisne instrumente, kao što je Capellijev.¹⁴ Jednako tako za ovaj pristup nije potrebno detaljno objašnjavanje ni kodikologijsko-paleografski prikaz. Nema dvojbe da će konačno izdanje cjelokupna kodeksa zahtijevati i vanjsku analizu, ustroj sveščićā, opis pergamenta i oštećenja, ukrašavanje, karakteristična slova i njihovu tipologiju, interpunkcije, lineaturu, boje, inicijale i traženje prepisivača, odnosno različitih ruku koje su prepisivale kodeks. Ma koliko to bilo potrebno za cjelovit pristup, ovdje je u središtu pokušaj stvaranja temelja za dublju nutarnju analizu teksta, jer smatram da je to puno brži put do liturgijskoga identiteta. Iza diplomatskoga izdanja i bilježaka s paralelnim tekstovima u kojima su masnim slovima otisnuta posebno zanimljiva mjesta i podatci, nastoji se predstaviti niz zaključaka koji proizlaze iz uspoređivanja.

Diplomatičko izdanje teksta *MR 126, ff. 1r-12v*

<f.1r>

1. – *Oratio* – *Presta domine fidelibus tuis, ut ieiuniorum veneranda sollempnia et congrua pietate suscipiant et secura devocione percurrant. Per.*
2. – *Secreta* – *Fac nos domine quesumus his muneribus offerendis convenienter aptari, quibus ipsius venerabilis sacramenti celebramus exordium . Per.*
3. – *Praefatio* – *VD a est. Qui corporali ieiunio uicia comprimis, mentes elevas, virtutem largiris et premia. Per christum dominum nostrum.*
4. *Post communionem* *Percepta nobis domine prebeant sacramenta subsidium, ut et tibi grata sint nostra ieiunia, et nobis proficiant ad medeleam. Per.*

¹⁴ CAPPELLI, A., *Lexicon abbreviatarum. Dizionario di abbreviature latine et italiane usate nelle carte e specialmente del medioevo*, (Njem. izd.: *Lexicon abbreviatarum. Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen*, Verlagsbuchhandlung von J.J. Weber, Leipzig 1928).

5. *Super populum* Tuere domine populum tuum et ab omnibus peccatis clementer emunda, quia nulla ei nocebit adversitas, si nulla dominetur iniquitas. Per.
 6. *– Feria V* *– Deus* qui culpa offenderis penitencia placaris, preces populi tui supplicantis propicius respice, et flagella tuae iracundie que pro peccatis nostris meremur averte. Per.
 7. *– Secreta* *– Hec* que nos preparent quesumus domine beata misteria tuo munere dignos efficiant. Per.
 8. *– Post communionem* *– Caelestis* doni benedictione percepta supplices te deus omnipotens deprecamur, ut hoc idem nobis sacramenti causa fit et salutis. Per.
- <f.1v>
9. *– Super populum* *– Parce* domine, parce populo tuo ut de tuis flagellationibus castigatus in tua miseratione respiret. Per dominum.
 10. *Feria VI* Inchoata ieiunia quesumus domine benigno favore proseguere, ut observanciam quam corporaliter exhibemus, mentibus eciam sinceris exercere valeamus. Per dominum.
 11. *Secreta* Sacrificium domine observancie paschalis offerimus; presta quesumus ut tibi et mentes nostras reddat acceptas, et continencie prompcioris nobis tribuat facultatem. Per.
 12. *Post communionem* Tribue nobis omnipotens deus, ut dona celestia que debito frequentamus obsequio, sincera protectione senciamus. Per.
 13. *Super populum* Da famulis tuis domine habundanciam protectionis et gratiae tuae, da salutem mentis et corporis et continua prosperitatis augmenta, et tibi semper fac esse devotos. Per.
 14. *Sabbato* Adesto domine supplicationibus nostris et concede ut hoc sollempne ieiunium quod animis corporibusque curandis salubriter institutum est devoto servicio celebremus. Per.
 15. *Secreta* Suscipe domine sacrificium cuius te voluisti <f.2r> dignanter immolari placari, presta quesumus ut huius operatione mundati, beneplacitum tibi nosre mentis offeramus affectum. Per.
 16. *Post communionem* Caelistis vite munere vegetati quesumus domine quod est nobis in presentis vite misterium, fiat eternitatis auxilium. Per.
 17. *Super populum* Parce domine, parce populo tuo ut dignis flagellationibus castigatus, in tua miseratione respiret. Per dominum.
 18. *In quadragesima* Deus qui ecclesiam tuam annua quadragesimali observatione purificas, presta familie tue ut quod a te obtinere abstinendo nittitur, hoc bonis operibus exequatur. Per.

19. – *Secreta* – Sacrificium quadragesimalis inicii sollempniter immolamus te domine deprecantes, ut cum epularum restrictione carnalium, a noxiis quoque voluptatibus temperemus. Per dominum.
20. *Post communionem* Tui nos domine sacramenti libacio sancta restauret, et a vetustate purgatos in misterii salutaris faciat transire consortium. Per.
21. *Super populum* Super populum tuum quesumus domine benedictio tribuatur; fides sancta crescat, redemptio sempiterna firmetur. Per.
- <f.2v>
22. – *Feria II* – Converte nos deus salutaris noster, ut nobis ieiunium quadragesimale proficiat, mentes nostras celestibus instrue disciplinis. Per.
23. *Secreta* Munera domine oblata sanctifica, nosque a peccatorum nostrorum maculis emunda. Per.
24. *Post communionem* Salutaris tui domine munere saciati, supplices exoramus, ut cuius letamur gustu, renovemur effectum. Per.
25. *Super populum* Absolve domine quesumus nostrorum vincula peccatorum, et que quid pro eis meremur propiciatus averte. Per.
26. *Feria III* Respice domine familiam tuam, et presta ut apud te mens nostra tuo desiderio fulgeat, que se carnis maceracione castigat. Per.
27. – *Secreta* – Oblatis quesumus domine placare muneribus et a cunctis nos defende periculis. Per christum.
28. *Post communionem* Quesumus omnipotens deus ut illius salutaris capiamus effectum, cuius per hec misteria pignus accepimus. Per dominum.
29. *Super populum* Ascendant ad te domine preces nostrae et ab ecclesia tua cuncta repelle nequiciam. Per.
30. – *Feria IIII* – Preces nostras quesumus domine clementer <f.3r> exaudi et contra cuncta nobis adversancia dexteram tue maiestatis extende. Per.
31. < *Secreta* > Devocionem populi tui quesumus domine benignus intende ut qui per abstinenciam macerantur in corpore per fructum boni operis verificantur in mente. Per.
32. *Secreta* Hostias tibi domine placacionis offerimus, ut et delicta nostra miseratus absalvas et nutancia corda tu dirigas. Per.
33. *Post communionem* Tui domine percepcione sacramenti et a nostris mundemur occultis, et a hostium liberemur insidiis. Per.
34. *Super populum* Mentis nostras quesumus domine lumine tue claritatis illustra, ut videre possimus que agenda sunt et que recta sunt agere valeamus. Per.
35. – *Feria V* – Omnipotens sempiternus deus qui in observacione ieiunii et elemosinarum largicione posuisti nostrorum remedia peccatorum, concede nos opere mentis et corporis semper esse devotos. Per.

36. *Secreta* Sacrificia domine quesumus propicius ista nos salvent, que medicinalibus sunt instituta ieiuniis. Per christum.

<f.3v>

37. *Post communionem* Tuorum nobis domine largitate donorum et temporalibus attolle perfidiis et renova sempiternis. Per.

38. *Super populum* \neg Da quesumus domine populis christianis et que profitentur agnoscere et celeste munus diligere. Per.

39. *Feria VI* \neg Esto domine propicius plebi tue, et quam tibi facis esse devotam benigno refove miseratus auxilio. Per.

40. *Secreta* Suscipe domine quesumus nostris oblata serviciis et tua dona propicius $\langle \cdot \rangle$ sanctifica. Per.

41. *Post communionem* Per huius domine operacionem misterii et vicia nostra purgentur et iusta desideria compleantur. Per.

42. *Super populum* \neg Respice domine propicius plebem tuam et quam divinis proficere facis sacramentis, ab omnibus absolve peccatis. Per.

43. *Sabbato* Populum tuum quesumus domine propicius respice atque ab eo flagella tue iracundie clementer \neg averte \neg . Per.

44. *Alia* \neg Protector noster aspice deus ut qui malorum nostrorum pondere premimur, percepta misericordia libera tibi mente famulemur. Per dominum.

45. *Alia* Adesto quesumus domine supplicationibus nostris, ut esse te largiente mereamur et inter prospera humiles, et inter adversa securi. Per.

Alia <f.4r>

46. Deus qui delinquentes perire non pateris donec convertantur et vivant, debitam quesumus peccatis nostris suspende vindictam et presta propicius ne dissimulatio prosit adveniam. Per.

47. *Alia* \neg Actiones nostras quesumus domine et aspirando preveni et adiuvando prosequere, ut cuncta nostra operacio et a te semper incipiat et per te cepta finiatur. Per.

48. *Oratio* \neg Deus qui tribus pueris.

49. *Secreta* \neg Presentibus sacrificiis domine ieiunia nostra sanctifica, ut quod observancia nostra profitetur extrinsecus interius operetur. Per.

50. *Post communionem* Sanctificationibus nostris omnipotens deus, et vicia nostra curentur, et remedia nobis eterna prove \neg niant. Per. \neg

51. *Super populum* \neg Fideles tuos domine benedictio desiderata confirmet que eos a tua voluntate numquam saciat discrepare, et tuis semper indulgeat beneficiis gratulari. Per.

52. *Dominica II* Deus qui conspicias omni nos virtute destitui interius exteriusque custodi, ut et ab omnibus adversitatibus muniamur in corpore, et a pravis cogitacionibus mundemur \neg in mente. Per. \neg

<f.4v>

53. *Secreta* \neg Sacrificiis presentibus domine quesumus intende placatus, ut et devocioni nostre proficiat et saluti. Per.
54. *Post communionem* Supplices te rogamus omnipotens deus, ut quos tuis reficis sacramentis, tibi eciam placitis moribus dignanter deservire concedas. Per.
55. *Feria II* Presta quesumus omnipotens deus, ut familia tua que se affligendo carnem ab alimentis abstinet sectando iusticiam a culpa ieiunet. Per.
56. *Secreta* Hec hostia tibi domine placacionis et laudis nos propiciatione tua dignos efficiat. Per.
57. *Post communionem* Hec nos communio domine purget a crimine, et celestibus remediis faciat esse consortes. Per.
58. *Super populum* \neg Adesto supplicacionibus nostris omnipotens deus et quibus fiduciam sperande pietatis indulgeas, consuete misericordie tribue benignus effectum. Per.
59. *Feria III* Perfice quesumus domine benignus in nobis observanciae sancte subsidium, ut que te auctore faciendi cognovimus, te operante impleamus. Per.
60. *Secreta* \neg Sanctificacionem tuam nobis domine his misteriis placatus operare, que nos a terrenis purget a viciis, et ad celestia <f.5r> regna perducatur. Per.
61. *Post communionem* Ut sacris domine reddamur digni muneribus fac nos quesumus tuis obedire mandatis. Per.
62. *Super populum* \neg Propiciare domine supplicacionibus nostris et animarum nostrarum medere languoribus ut percepta remissione in tua semper benedictione letemur. Per.
63. *Feria IIII* Populum tuum domine propicius respice, et quos ab escis carnalibus precipis abstinere, a noxiis quoque viciis cessare concede. Per.
64. *Secreta* Hostias domine quas tibi offerimus propicius respice, et per hec <sancta eras.> sancta commercia vincula peccatorum nostrorum absolve. Per.
65. *Post communionem* Sumptis domine sacramentis, ad redemptionis eterne quesumus proficiamus augmentum. Per.
66. *Super populum* \neg Deus innocencie restitutor et amator, dirige ad te eorum tuorum corda servorum, ut spiritus tui fervore concepto, et in fide inveniantur stabiles, et in opere efficaces. Per dominum.
67. *Feria V* Presta nobis domine auxilium gratie tue et ieiuniis et oracionibus convenienter intenti, liberemur ab hostibus <f.5v> mentibus et corporis. Per.
68. *Secreta* \neg Presenti sacrificio nomini tuo nos domine ieiunia dicata sanctificent, ut quod observancia nostra profitetur exterius interius operetur affectum. Per.
69. *Post communionem*. <G>racia tua nos quesumus domine non derelinquat que nobis opem semper adquirat. Per.

70. *Super populum* Adesto domine famulis tuis et perpetuam benignitatem largire poscentibus, ut his qui te auctore et gubernatore ~~otam~~ gloriantur, et congregata restaures, et restaurata conserves. Per.
71. *– Feria VI –* Da quesumus omnipotens deus ut sacro nos purificante ieiunio sinceris mentibus ad sancta ventura facias pervenire. Per.
72. *– Secreta –* Haec in nobis sacrificia deus et sanctificatione permaneant, et operatione firmentur. Per.
73. *– Post communionem –* Fac nos domine quesumus accepto pignore salutis eterne sic tendere congruenter ut ad eam pervenire possimus. Per.
74. *Super populum* Da quesumus domine populo tuo salutem mentis et corporis, ut bonis operibus inherendo, tue semper virtutis mereatur protectione defendi. Per.
- Sabbato <f.6r>*
75. *Da* quesumus domine nostris effectum ieiunium salutarem, ut castigatio carnis assumpta, ad nostrarum vegetacionem transeat animarum. Per.
76. *Secreta* His sacrificiis domine concede placatus, ut qui propriis oramus absolvi delictis non gravemur e(x)ternis. Per.
77. *Post communionem* Sacramenti tui domine libacio penetralia nostri cordis infundat, et sui participes potenter efficiat. Per dominum.
78. *Super populum* Familiam tuam quesumus domine continua pietate custodi, ut que in sola spe gracie celestis innititur celesti eciam protectione muniatur. Per.
79. *– Dominica III –* Quesumus omnipotens deus vota humilium respice, atque ad defensionem nostram dexteram tue maiestatis extende. Per.
80. *– Secreta –* Hec hostia domine quesumus mundet nostra delicta et sacrificium celebrandum subditorum tibi corpora mentesque sanctificet. Per.
81. *Post communionem* A cunctis nos domine reatibus et periculis propiciatus absolve, quos tantis misteriis tribuis esse participes. Per.
82. *Feria II* Cordibus nostris quesumus domine gratiam tuam benignus infunde, ut sicut ab escis corporalibus <f.6v> abstinemus, ita quoque sensus nostros a noxiis retribamur excessibus. Per.
83. *– Secreta –* Munus quod tibi domine nostrae servitutis offerimus tu salutare nobis perface sacramentum. Per.
84. *– Post communionem –* Presta quesumus omnipotens et misericors deus ut que ore contigimus pura mente capiamus. Per.
85. *– Super populum –* Subveniat nobis domine misericordia tua, ut ab imminentibus peccatorum nostrorum periculis, te mereamur protegente salutari. Per.
86. *Feria III* Exaudi nos omnipotens et misericors deus, et continencie salutaris propicius nobis dona *–* concede. Per. *–*

87. *Secreta* \neg Per hec veniat quesumus domine sacramenta nostrae redemptionis effectus qui nos et ab humanis retrahat semper excessibus et ad salutaria cuncta perducatur. Per.
88. *Post communionem* \neg Sacris domine misteriis expiati et veniam consequamur et gratiam. Per.
89. *Super populum* Tua nos domine protectione defende, et ab omni iniquitate custodi. Per.
90. *Feria IIII* Presta nobis domine quesumus ut salutaribus ieiuniis eruditi, a noxiis quoque viciis abstinentes propiciationem tuam facilius impetremus. Per. \neg Per.
- <f.7r>
91. *Secreta* \neg Suscipe domine quesumus preces populi tui cum oblationibus hostiarum et tua mysteria celebrantes ab omnibus nos defende periculis. Per.
92. *Post communionem* \neg Sanctificet nos domine qua pasti sumus mensa celestis, et a cunctis reatibus expiatis, supernis promissionibus reddat acceptos. Per.
93. *Super populum* \neg Concede quesumus omnipotens deus ut qui protectionis tuae gratiam querimus, liberati ab omnibus malis secunda tibi mente serviamus. Per.
94. *Feria V* \neg Concede quesumus omnipotens deus, ut ieiuniorum nobis sancta devotio et purificationem tribuat, et maiestati tuę nos reddat acceptos. Per.
95. *Post communionem Secreta* Fac nos domine quesumus ad sancta mysteria purificatis mentibus accedere, ut tibi semper competens deferamus obsequium. Per.
96. *Post communionem* Sacramenti tui domine veneranda perceptio et mystico mundet effectum, et perpetua virtute defendat. Per.
97. *Super populum* Subiectum tibi populum quesumus domine propicioacio celestis amplificet, et tuis semper faciat servire mandatis. Per.
98. *Feria VI* Ieiunia nostra quesumus domine benigno favore proseguere, ut sicut ab alimentis <f.7v> abstinemus in corpore ita a viciis ieiunemus in mente. Per.
99. *Secreta* Respice domine propicius ad munera que sacramus ut et tibi grata sunt et nobis salutaria semper existant. Per.
100. *Post communionem* Huius nos domine perceptio sacramenti mundet a crimine et ad regna celestia perducatur. Per.
101. *Super populum* \neg Presta quesumus omnipotens deus ut qui in tua protectione confidimus, cuncta nobis adversancia te adiuvante vincamus. Per.
102. *Sabbato* Presta quesumus omnipotens deus, ut qui se affligendo carnem ab alimentis abstinent, sectando iusticiam a culpa ieiunet. Per.
103. *Secreta* \neg Concede quesumus omnipotens deus ut huius sacrificii munus oblatum, fragilitatem nostram ab omni malo purget semper et muniat. Per.
104. *Post communionem* Quesumus omnipotens deus ut inter eius membra numeremur, cuius corpori communicamus et sanguini. Per.

105. < *eras.?* > Pretende domine fidelibus tuis dexteram celestis auxilii ut te toto corde perquirant, et que digne postulant consequi mereantur. Per.
106. *– Dominica IIII* – Concede quesumus omnipotens deus <f.8r> ut qui ex merito nostre actionis affligimur, tuae gratiae consolacione respiremus. Per.
107. *Secreta* Sacrificiis presentibus domine quesumus intende placatus, ut et devocioni nostre proficiant et saluti. Per.
108. *– Post communionem* – Da nobis misericors deus, ut sancta tua quibus incesanter explemur, sinceris tractemus obsequiis, et fideli mente semper sumamus. Per.
109. *– Super populum* – Deus qui in deserti regione multitudinem populi tui virtute saciasti, in huius seculi quoque transeuntis excussu victum nobis spiritualem ne deficiamus impende. Per.
110. *Feria II* Presta quesumus omnipotens deus ut observaciones sacras annua devocione recolentes, et corpore tibi placeamus et mente. Per.
111. *Secreta* Oblatum tibi domine sacrificium, vivificet nos semper et muniat. Per.
112. *Post communionem* Sumptis domine salutaribus sacramentis ad redemptionis eterne quesumus proficiamus augmentum. Per.
113. *– Super populum* – Deprecationem nostram quesumus domine benignus exaudi, et quibus supplicanda prestat affectum, tribue defensionis auxilium. Per.
- <f.8v>
114. *– Feria III* – Sacre nobis quesumus domine observacionis ieiunia, et pie conversacionis augmentum, et tue propiciacionis continuum prestant auxilium. Per.
115. *– Secreta* – Hec hostia domine quesumus emundet nostra delicta, et sacracrificium celebrandum subditorum tibi corpora mentesque sanctificet. Per.
116. *Post communionem* Huius nos domine perceptio sacramenti mundet a crimine, et ad celestia regna perducat. Per.
117. *Super –populum* – Misere domine populo tuo, et continuis tribulationibus laborantem propicius respirare concede. Per.
118. *Feria IIII* Deus qui et iustis premia meritorum et peccatoribus per ieiunium veniam prebes, misere supplicibus parce peccantibus, ut reatus nostri confessio indulgenciam valeat percipere delictorum. Per.
119. *Alia* Presta quesumus omnipotens deus, ut quos ieiunia votiva castigant, ipsa quoque devocio sancta letificet et terrenis affectibus mitifati, facilius celestia capiamus. Per.
120. *Secreta* Supplices domine te rogamus ut his sacrificiis <f.9r> peccata nostra munden- tur, quia tunc veram nobis tribuis et mentis et corporis sanitatem. Per.
121. *Post communionem* Sacramenta que sumpsimus domine deus noster, et spiritalibus nos releant alimentis et corporalibus tueantur auxiliis. Per.

122. *Super populum* Pateant aures tue misericordie domine precibus supplicancium, et ut petentibus desiderata concedas, fac eos que tibi sunt placita postulare. Per.
123. *– Feria V –* Presta quesumus domine ut salutaribus ieiuniis eruditi, a noxiis et iam viciis abstinentes, propiciacionem tuam facilius impetremus. Per.
124. *Secreta* Efficiatur hec hostia domine quesumus sollempnibus grata ieiuniis et ut tibi fiat acceptior et purificatis mentibus imoletur. Per.
125. *Post communionem* Sancta tua nos domine quesumus et vivificando renovent, et renovando vivificent. Per.
126. *Super populum* Populi tui deus institutor et rector, peccata quibus impugnatur expelle, ut semper tibi devotus, et tuo munimine sit securus. Per.
127. *– Feria VI –* Deus qui ineffabilibus mundum renovas sacramentis, presta quesumus ut ecclesia tua aeternis proficiat institutis, et temporalibus foveatur auxiliis. Per.
- Secreta* <f.9v>
128. *Munera* nos quesumus domine oblata purificent et te nobis iugiter faciant esse placatum. Per.
129. *Post communionem* Huius nos domine quesumus participacio sacramenti et a propriis reatibus indesinenter expediat, et ab omnibus tueatur adversis. Per.
130. *Super populum* Da quesumus omnipotens deus, ut qui infirmitatis nostrae conscii de tua virtute confidimus, sub tua semper pietate gaudeamus. Per.
131. *Sabbato* Fiat domine quesumus per gratiam tuam fructuosus nostre devocionis affectus, quia tunc nobis proderunt suscepta ieiunia, si tue sunt placita *–* pietati. Per. *–*
132. *– Secreta –* Oblacionibus nostris domine quesumus placare susceptis, et ad te nostras eciam rebelles compelle propicius voluptate. Per.
133. *Post communionem* Tua nos quesumus domine sancta purificent, et operatione sua nos tibi reddant acceptos. Per.
134. *Super populum* Deus qui sperantibus in te misereri pocius eligis quam irasci, da nobis digne flere mala que fecimus, ut tue consolacionis gratiam invenire mereamur. Per.
135. *Dominica V* Quesumus omnipotens deus familiam tuam propicius respice, ut te largiente regatur in corpore, et te servante custodiatur in mente. Per.
- <f.10r>
136. *– Secreta –* Haec munera domine quesumus, et vincula nostre pravitatis absolvant, et tuę nobis misericordie dona concilient. Per.
137. *Post communionem* Adesto nobis domine deus noster, ut quos tuis misteriis recreasti, perpetuis defende presidiis. Per.
138. *– Feria II –* Sanctifica quesumus domine nostra ieiunia, et per christi tui passionem cunctarum nobis propicius indulgenciam largire culparum. Per.

139. *Secreta* Concede nobis domine deus noster, ut hec hostia salutaris et nostrorum fiat purgatio delictorum, et tue propiciacio maiestatis. Per.
140. *Post communionem* Sacramenti tui quesumus domine participacio salutaris, et purificationem nobis prebeant et medelam. Per.
141. *Super populum* Da quesumus domine populo tuo salutem mentis et corporis, ut bonis operibus inherendo, tua semper mereatur protectione defendi. Per.
142. *Feria III* Nostra tibi sint quesumus domine accepta ieiunia, que et nos per unigeniti tui passionem expiando gracia tua dignos efficiant, et ad remedia perducant eterna. Per.
143. *Secreta* Hostias tibi domine deferimus immolandas, que temporalem quesumus consolationem nobis impendant, ut promissa cercuis speremus eterna Per.
- Post communionem* <f.10v>
144. Da quesumus omnipotens deus, ut que divina sunt iugiter exequentes, donis mereamur celestibus propinquare. Per.
145. *Super populum* Da nobis domine quesumus perseverantem in tua voluntate famulatum, ut in diebus nostris et merito et numero populus tibi serviens augeatur. Per.
146. *Feria IIII* Sanctificato hoc ieiunio deus, tuorum corda fidelium miserator inlustra, et quibus devocionis prestas affectum, prebe supplicantibus pium benignus auditum. Per.
147. *Secreta* Annue misericors deus, ut hostias placacionis et laudis, sincero tibi deferamus obsequio. Per.
148. *Post communionem* Celestis doni benediccione percepta supplices te deus omnipotens deprecamur, ut hoc idem nobis et sacramenti causa sit et salutis. Per.
149. *Super populum* Exaudi domine quesumus gemitum populi supplicantis, ut qui de meritum qualitate diffidimus, non iudicium sed misericordiam consequi mereamur. Per.
150. *Feria V* Concede misericors deus, ut sicut nos tribuis sollempne tibi deferre ieiunium, sic nobis indulgencie tue prebeas benignus auxilium. Per.
- <f.11r>
151. *Secreta* Concede nobis domine quesumus ut celebra-tu-ri sancta misteria, non solum abstinenciam corporalem, sed quod est pocuis habeamus puritatem. Per.
152. *Post communionem* Vegetet nos domine semper et innovet tue mense libacio, que fragilitatem nostram gubernet et protegat, et inportum perpetue salutis inducat. Per.
153. *Super populum* Succurre domine quesumus populo supplicanti, et opem tuam tribue benignus infirmis, ut sincera tibi mente devoti, et presentis vite remediis gaudeant et future. Per.

154. *– Feria VI –* Cordibus nostris domine spiritus sancti donum benignus infunde, ut peccata nostra castigatione voluntaria cohibentes, temporaliter potius maceremur, quam suppliciis depretemur eternis. Per.
155. *<... eras.>* Presta nobis misericors deus, ut digne tuis servire semper altaribus mereamur, et eorum perpetua participatione salutari. Per.
156. *Post communionem* Sumpti sacrificii domine perpetua nos tuicio non relinquat, et noxia semper a nobis cuncta depellat. Per.
157. *Super populum* Concede quesumus omnipotens deus ut qui protectionis tuae gratiam querimus, liberati a malis <f.11v> omnibus securi tibi mente serviamus. Per.
158. *Sabbato* Da nobis quesumus domine observanciam ieiuniorum devote peragere, ut cum abstinentia carnalis alimonie, sancta tibi conversacione placeamus. Per. –
159. *– Secreta –* Presta quesumus omnipotens deus ut ieiuniorum placatus sacrificiis indulgentie tue nos munere prosequaris. Per.
160. *Post communionem* Adesto domine fidelibus tuis, et quos celestibus reficis sacramentis a cunctis defende periculis. Per.
161. *– Super populum –* Tueatur quesumus domine dextera tua populum tuum deprecantem, et purificatum dignanter erudiat, ut consolatione presenti foveatur et bona perficiat. Per.
162. *Dominica in ramis – palmarum –* Omnipotens sempiternus deus, qui humano generi ad imitandum humilitatis exemplum salvatorem nostrum carnem sumere et crucem subire fecisti, concede propicius ut et paciencie ipsius habere documenta possimus, et resurrectionis confortia mereamur. Per.
163. *– Secreta –* Concede quesumus domine ut oculis tue maiestatis munus oblatum, et gratiam <f.12r> nobis deuocionis obtineat, et effectum beate perhennitatis adquirat. Per.
164. *Prefatia VD* Qui salutem humani generis in ligno crucis contulisti, ut unde mors oriebatur inde vita resurgerat. Et qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur. Per. christum dominum.
165. *– Post communionem –* Per huius domine operationem misterii, et uicia nostra purgentur, et iusta desideria compleantur. Per.
166. *– Feria II –* Da quesumus omnipotens deus ut qui in tot adversis ex nostra infirmitate deficimus, intercedente unigeniti filii tui passione respiremus. Per.
167. *Secreta* Haec sacrificia nos omnipotens deus potenti virtute mundatos, ad suum fatiant puriores venire – principium. Per. –
168. *– Post communionem –* Prebeant nobis domine divinum tua sancta fervorem, quo eorum pariter et actu delectemur et fructu. Per.
169. *Super – populum –* Adiuva nos deus salutaris noster, et ad benefica recolenda quibus nos instaurare dignatus es, tribue venire gaudentes. Per.

170. *Feria III* Omnipotens sempiterne deus da nobis ita dominice passionis sacramenta peragere, ut indulgenciam percipere mereamur. Per.
171. *Secreta* Sacrificia nos quaesumus domine propensius ista restaurent, <f.12v> que medicinalibus sunt instituta ieiuniis. Per.
172. Sanctificationibus tuis omnipotens deus, et vicia nostra curen<...>tur, et remedia nobis sempiterna ꝛ proveniant. Per. ꝛ
173. ꝛ *Super populum* ꝛ Tua nos misericordia deus, et ab omni subreptione vetustatis expurget, et capaces sancte novitatis efficiat. Per.
174. *Feria IIII* Praesta quaesumus omnipotens deus, ut qui nostris excessibus incessanter affligimur, per unigeniti tui passionem liberemur. Per.
175. *Alia* Deus qui pro nobis filium tuum crucis patibulum subire uoluisti, ut inimici a nobis expelleres potestatem, concede nobis famulis tuis ut resurrectionis gratiam consequamur. Per.
176. *Secreta* Purifica nos misericors deus, ut ecclesie tue preces que tibi grate sunt pia munera deferentes, fiant expiatis mentibus gratiores. Per.
177. *Post communionem* Largire sensibus nostris omnipotens deus, ut per temporalem filii tui mortem quam misteria veneranda testantur, vitam nobis dedisse perpetuam confidamus. Per.
178. ꝛ *Super populum* ꝛ Respice domine quaesumus super hanc familiam tuam, pro qua dominus noster iesus non dubitavit manibus tradi nocencium, et crucis subire tormentum. Per.

Nakon ove molitve počinje obrazac mise Večere Gospodnje, te time postaje predmetom proučavanja nove cjeline, a ovdje se korizmeni ciklus zaključuje.

Sinopsa paralelnih tekstova za uspoređivanje i stvaranje kritičkoga aparata

1. *Aug* 285; *GeA* 277; *G* 275; *R* 194; *V* 1037; ***GrH* 154**;¹⁵ *P* 128; *Sg* 252.
2. *Aug* 286; *GeA* 278; *G* 276; *R* 195; *V* 91; ***GrH* 155**; *P* 129; *Sg* 253.
3. *Aug* 287; *GeA* 279; *G* 277; *R* 196; ***GrH* 1546**; **73***; *P* 161; *Sg* 254; ovo predslavlje je prema kodeksu *N*, odnosno prema *Supplementumu* 1546; glede *kodeksa N* on je poznat pod imenom *Sakramentar de Nonantola*, usp. *Gamber*, br. 770; usp. također molitvu *MR 126*, br. 132.
4. *Aug* 288; *GeA* 280; *G* 278; *R* 197; *V* 252; ***GrH* 156**; *P* 130; *Sg* 255.

¹⁵ Posebno je istaknut niz tekstova iz *GrH*, budući da je njemu posvećena najveća pozornost, zbog sličnosti kontinuiteta molitava i zbog slične okosnice ustroja sakramentara.

5. *Aug* 289; *GeA* 281; *G* 279; *R* 198; *V* 1062; **GrH 165**; *P* 135; *Sg* 256; ne slijedi niz *GrH* preuzimajući molitvu *super populum* toga sakramentara iz obrasca za petak (*feria VI*); odstupa od kodeksa Ω u svojem završetku.
6. *Aug* 1722; *GeA* 2269; *G* 2703; **GrH 158, 863**; *P* 951; **ovu molitvu Sg ne posjeduje!**
7. *Aug* 292; *GeA* 284; *G* 282; *R* 201; *S* 259; *V* 131; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
8. Nema paralele u *Aug*; *GeV* 347; *GeA* 533, 598, 1224; *G* 508, 1159, 1340; **GrH 160**; 298; *Sg* 446, 1088.
9. *Aug* 710 i 1723; *GeA* 972; *G* 902; *R* 571; *V* 509; **GrH 161**, 864; *P* 952; **ovu molitvu Sg ne posjeduje!**
10. *Aug* 295; *GeA* 286; *G* 285; *R* 203; *V* 89; **GrH 162**; *P* 132.
11. *Aug* 275; *GeA* 266; *G* 261; *R* 189; *V* 86; **GrH 163**; *P* 156; *Sg* 242.
12. *Aug* 299; *GeA* 290; *G* 288; *R* 206; *V* 92; *Sg* 264; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
13. Nije pronađena paralela s tim početkom; usp. *Aug* 300; *GeA* 291; *G* 289; *R* 207; *V* 98; *Ve* 659; *Sg* 265; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
14. *Aug* 302; *GeA* 293; *G* 291; *R* 209; *V* 100; *Ve* 226; *Sg* 267; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
15. *Aug* 303; *GeA* 294; *G* 292; *R* 210; *V* 101; *Ve* 1302; *Sg* 268; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
16. *Aug* 305; *GeA* 295; *G* 293; *R* 211; *V* 102; *Ve* 658; *Sg* 269; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
17. **MR 126, 9**; *Aug* 710 i 1723; *GeA* 972; *G* 902; *R* 571; *V* 509; **GrH 161**, 864; *P* 952; **ovu molitvu Sg ne posjeduje!**
18. *Aug* 307; *GeA* 297; *G* 296; *R* 213; **GrH 166**; *P* 136; *Sg* 271.
19. *Aug* 309; *GeA* 300; *G* 297; *R* 215; *V* 106; **GrH 167**; *P* 137; *Sg* 273.
20. *Aug* 311; *GeA* 303; *G* 299; *R* 217; **GrH 168**; *P* 139; *Sg* 275.
21. *Aug* 312; *GeA* 304; *G* 300; *R* 218; *V* 108; *Ve* 1324; *Sg* 276; **ovu molitvu GrH ne posjeduje!**
22. *Aug* 315; *GeA* 307; *G* 306; *R* 220; *V* 1170; **GrH 171**; *P* 142; *Sg* 279.
23. Nema paralele u *Aug*, ali je tipično grgurovska molitva, a nalazi se u: **GrH 172**, 50, 464, 557, 569, 572, 590, 755; *GeA* 131; *G* 28, 136, 1029, 1069; *Sg* 123, 812, 851.
24. *Aug* 319; *GeA* 312; *G* 310; *R* 223; *V* 97; *V* 891; **GrH 173**; *P* 144; *Sg* 283.
25. *Aug* 1372; *GeA* 1929; 1965; *G* 1620, 2161; *R* 1131; *cf. Ve* 1039; **GrH 174**, 962; *P* 920; **ovu molitvu Sg ne posjeduje.**
26. *Aug* 321; *GeA* 315; *G* 312; *R* 225; **GrH 175**; *P* 146; *Sg* 285.
27. *Aug* 323; *GeA* 319; *G* 314; *R* 227; **GrH 176**; *P* 1147; *Sg* 287.

28. *Aug* 224 (na neobičnome mjestu – *dominica V post Theophaniam*; *GeA* 217; *G* 210; *R* 159; **GrH 177**; *P* 148; *Sg* 197.
29. *Aug* 322; *GeA* 317; *G* 229; *R* 159; *Ve* 1191; **GrH 178**; *P* 149; *Sg* 290.
30. *Aug* 327; *GeA* 323; *G* 319; *R* 230; **GrH 179**; *P* 150; *Sg* 291; ¬ ... ¬ na marginama se nalazi pet ili šest kraćih tekstualnih cjelina pisanih mladim kurzivnim pismom.
31. *Aug* 328; *GeA* 324; *G* 325; *R* 231; **GrH 180**; *P* 151; *Sg* 292; naslov *secreta* ras.
32. Na neobičnu mjestu - *Aug* 222; *GeA* 215; *G* 208; *R* 157; *V* 1340; **GrH 181**; *P* 113; *Sg* 195.
33. *Aug* 331; *GeA* 327; *G* 322; *R* 234; **GrH 182**; *P* 153; *Sg* 295.
34. Nema paralele u *Aug*; **GrH 183**; **P 154**; **Sg 565**.
35. Naslov molitve napisan je preko rasure, gdje se vidi da prepisivač nije ostavio mjesta za naslov i počeo pisati riječi: *in observacione*; *Aug* 333; *GeA* 330; *G* 318; *R* 236; *V* 105; **GrH 339*** (= **Sg 297**); *Sg* 297; ova molitva iz **GrH** pripada kodeksu Ω, dakle **Trident-skomu sakramentaru**; usp. *GrH*, str. 42, a isto tako i *Gamber* br. 724 na str. 340-341, kao i br. 720 *Sakramentar iz Cambraia*, str. 339-340.
36. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 325; *G* 320; **GrH 185**; *P* 190, 288bis; *Sg* 293.
37. *Aug* 1128; *GeA* 328, 1596; *G* 1730; *R* 1003; *Ve* 1298; **GrH 186**; *P* 191; *Sg* 1433.
38. Tekst je bliži sakramentaru *GrH*, nego *Aug*; *Aug* 332; *GeA* 329; *G* 323; *R* 235; *V* 123; **GrH 187**; *P* 192; *Sg* 296.
39. Tekst je bliži sakramentaru *GrH*, nego *Aug*; *Aug* 339; *GeA* 336; *G* 331; *R* 242; **GrH 188**; *P* 159; *Sg* 303.
40. Neobičan *incipit* u odnosu na *GrH* i *Aug*; *Aug* 406 (na neobičnu mjestu); *GeA* 413; *G* 391; *R* 296; **GrH 189**; *P* 160; *Sg* 357.
41. *Aug* 94; *GeA* 95; *G* 95, 1268; *R* 81; **GrH 190**, 314, 621, 1095; *P* 54, 578; *Sg* 89.
42. *Aug* 338; *GeA* 335; *G* 329; *R* 241; *V* 118; *Ve* 1317; **Sg 302**; ove molitve nema u **GrH**.
43. *Aug* 345; *GeA* 354; *G* 336; *R* 248; **GrH 192**; *P* 164; *Sg* 309.
44. *Aug* 346; *GeA* 355; *G* 337; *R* 249; **GrH 194**; *P* 165; *Sg* 310; Zanimljivo je da se baš na ovaj dan nudi više alternativnih molitava; *GrH* u cjelini ovoga obrasca ima prije ove još jednu molitvu pod oznakom: *alia*.
45. *Aug* 347; *GeA* 356; *G* 338; *R* 251; **GrH 195**; *P* 166; *Sg* 311.
46. Ovo je malo skraćena verzija od *Aug* 349; usp. *GeA* 348; *G* 340; *R* 252; *Ve* 861; *V* 134; **GrH ne posjeduje ovu molitvu**; *Sg* 313; ovaj kodeks ne slijedi sasvim molitve koje se nalaze u *GrH*, no valja pozornost usmjeriti i prema *Sg* koji u svojem fundusu posjeduje gotovo sve molitve.
47. *Aug* 348; *GeA* 357; *G* 339; *R* 250; **GrH 198**; *P* 169; *Sg* 312.

48. *Aug* 1141; *GeA* 1610; *G* 1058, 1111, 1746; *R* 1014; *V* 11174; **GrH 199**, 802; *P* 170, 492, 691; *Sg* 841, 891, 1446.
49. *Aug* 351; *GeA* 359; *G* 342; *R* 254; *V* 175; **GrH 200**; *P* 171; *Sg* 315.
50. Na sasvim drugome mjestu u *Aug*, a najbliže je po kontekstu u *GrH*; *Aug* 948; *GeA* 1410; *G* 1547; *R* 894; **GrH 201**; *P* 719; *Sg* 1265.
51. *Aug* 354; *GeA* 362; *G* 345; *R* 257; *Ve* 1079; *V* 133; **GrH ne posjeduje ovu molitvu**; *Sg* 318.
52. Ovdje nema oznake kao u *GrH* ili *Aug*: *die dominico vacat*; *Aug* 355; *GeA* 363; *G* 352; *R* 258; **GrH 202**; *P* 174; *Sg* 319.
53. Na najprirodnijem je mjestu u *GrH*; *Aug* 1148, 452; *GeA* 1617; *G* 1753; *R* 1021; *Ve* 1326; *V* 1138; **GrH 203**; *P* 809; *Sg* 1453; usp. *GeA* 460; *G* 445; **GrH 203**; *P* 231; *Sg* 393.
54. *GrH* 204 slijedi logiku ovdje prisutna obrasca, kao da iz njega i prepisivan; *Aug* 121, 769; *GeA* 118; *G* 118; *R* 102; *V* 1371; **GrH 204**; *P* 68; *Sg* 110.
55. Prepisujući riječ *abstinet* slijedi *GrH*, a prepisujući riječ *iustitiam* slijedi *Aug*; *Aug* 361; *GeA* 370; *G* 359; *R* 264; *V* 1045; **GrH 205**; *P* 177; *Sg* 325.
56. *Aug* 363; *GeA* 373; *G* 360; *R* 266; **GrH 206**; *P* 178; *Sg* 327.
57. Nema paralele u *Aug*, a vidljiv je snažan grgurovski naglasak; *GeA* 1002, 1166; *G* 86, 1120; **GrH 207**; *P* 1; *Sg* 899, 1035.
58. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 515, 1263; *G* 496, 1393; **GrH 208**; *P* 180, 272; *Sg* 434, 1330.
59. *Aug* 367; *GeA* 377; *G* 364; *R* 269; *V* 85; **GrH 209**; *P* 181; *Sg* 330.
60. U riječi *terrenis* kao da je jedan *r* višak; *Aug* 369; *GeA* 380; *G* 365; *R* 271; *Ve* 470; *V* 1525; **GrH 210**; *P* 182; *Sg* 332.
61. *GrH* i dalje je najpoštivaniji uzorak; *Aug* 985; *GeA* 1449; *G* 1583; *R* 921; **GrH 211**; *P* 725; *Sg* 1297.
62. *Aug* 405; *GeA* 412; *G* 390; *R* 295; **GrH 212**; *P* 184; *Sg* 356.
63. U *Aug* 378 to je molitva *super populum*, a u *GrH* je na istome mjestu; *GeA* 388; *G* 372; *R* 278; *V* 205; **GrH 213**; *P* 185; *Sg* 339.
64. *Aug* 375; *GeA* 385; *G* 370; *R* 276; **GrH 214**; *P* 186; *Sg* 337.
65. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 1277, 1305; *G* 1330, 1406, 1432; **GrH 215**; *P* 187, 636; *Sg* 1136, 1164.
66. Slična se molitva nalazi u *Aug* 602, ali nema paralele; **GrH 216**; *P* 188; tako je ova molitva poseban indikator, jer ju potvrđuje samo grgurovska predaja!!
67. *Aug* 374; *GeA* 384; *G* 369; *R* 275; *V* 179; **GrH 217**; *P* 217; *Sg* 336.

68. Slična molitva je u *Aug* 351, već navedena, ali nema paralele; *GeA* 359, 386; *G* 342; *R* 262; *V* 166; ***GrH* 218**; *P* 171, 218; *Sg* 315.
69. *Aug* 377; *GeA* 387; *G* 371; *R* 77; *V* 181; ***GrH* 219**; *P* 219.
70. *Aug* 384; *GeA* 393; *G* 377; *R* 283; *V* 182; *Ve* 887; ***GrH* 220**; *P* 220; *Sg* 344.
71. *Aug* 385; *GeA* 394; *G* 379; *R* 284; *V* 206; ***GrH* 221**; *P* 193; *Sg* 345.
72. *Aug* 387; *GeA* 397; *G* 380; *R* 286; ***GrH* 222**; *P* 194; *Sg* 347.
73. *Aug* 389; *GeA* 399; *G* 381; *R* 287; ***GrH* 223**; *P* 196; *Sg* 348.
74. *Aug* 390; *GeA* 401; *G* 382; *R* 288; ***GrH* 224**; *P* 197; *Sg* 349.
75. *Aug* 391; *GeA* 403; *G* 384; *R* 289; *Ve* 1301; *V* 114; ***GrH* 225**; *P* 198; *Sg* 350.
76. *Aug* 393; *GeA* 406; *G* 385; *R* 291; *V* 1329; ***GrH* 226**; *P* 199; *Sg* 352.
77. *Aug* 395; *GeA* 408; *G* 386; *R* 292; ***GrH* 227**; *P* 200; *Sg* 353.
78. Prekida niz i nalazi se u *Aug* 220, dok *GrH* ima sačuvan prethodan niz; *GeA* 213; *R* 155; ***GrH* 228**; *Sg* 193; upadljiv je malen broj paralelnih tekstova.
79. *Aug* 404; *GeA* 411; *G* 389; *R* 294; ***GrH* 229**; *P* 202; *Sg* 355.
80. *Aug* 182; *GeA* 173; *G* 178; *R* 136; ***GrH* 230**, 24; *P* 95.
81. *Aug* 407; *GeA* 414; *G* 392; *R* 297; ***GrH* 231**; *Sg* 358; zanimljivo je da u ovome formularu ne postoji molitva *super populum*, baš kao što je to slučaj i u *GrH*.
82. *Aug* 414; *GeA* 424; *G* 416; *R* 300; *Ve* 1307; *V* 115; ***GrH* 232**; *P* 205; *Sg* 361.
83. *Aug* 416; *GeA* 426; *G* 413; *R* 302; ***GrH* 233**; *P* 206; *Sg* 363.
84. Nema završnoga *Per.*; slična je molitva u *Aug* 256, ali nije paralela kakvu nalazimo u *GrH*; *GeA* 245; *G* 241; ***GrH* 234**; *P* 207, 590, 738; *Sg* 223.
85. *Aug* 1074; *GeA* 1546; *G* 1681; *R* 978; *V* 1158; ***GrH* 235**; *P* 208; *Sg* 1385.
86. *Aug* 420; *GeA* 429; *G* 411; *R* 305; *V* 1292; ***GrH* 236**; *P* 209; *Sg* 366.
87. *Aug* 422; *GeA* 431; *G* 418; *R* 307; *V* 1383; ***GrH* 237**; *P* 201; *Sg* 368.
88. *Aug* 424; *GeA* 432; *G* 419; *R* 308; *Ve* 1023; ***GrH* 238**; *P* 211; *Sg* 369.
89. Nema paralelna teksta u *Aug*; *GeA* 487; *G* 470; ***GrH* 239**; *P* 212; *Sg* 413.
90. *Aug* 426; *GeA* 434; *G* 421; *R* 310; *V* 244; ***GrH* 240**; *P* 213; *Sg* 371.
91. *Aug* 428; *GeA* 436; *G* 423; ***GrH* 241**; *P* 214; *Sg* 373.
92. *Aug* 430; *GeA* 437; *G* 424; ***GrH* 242**; *P* 215; *Sg* 374.
93. *Aug* 437; *GeA* 443; *G* 431; ***GrH* 243**; *P* 216; *Sg* 380.
94. Nema paralele u *Aug*; za ***GrH* 347*** piše da pripada dodatcima pojedinih kodeksa, a ovdje su to *Additiones Codicis Tridentini* i to na mjestu gdje je *feria V* kao postaja u crkvi Kuzme i Damjana, vjerojatno rabljeno za crkve izvan rimskoga područja; to je

važan podatak za smještanje izvorna kodeksa; usp. *GrH*, str. 42, a isto tako i *Gamber* br. 724 na str. 340-341, kao i br. 720 *Sakramentar iz Cambraia*, str. 339-340.

95. Nema paralele u *Aug*; to je također molitva koja je uzeta iz ***GrH 348**** - *Tridentskoga kodeksa Grgurova sakramentara*.
96. *Aug* 436; *GeA* 442; *G* 430; *V* 298; ***GrH 349****; *Sg* 379; premda ovdje postoji paralela u drugim sakramentarima, **logika iz *Tridentskoga kodeksa se poštuje, a valja primijetiti da je ta molitva jednaka i onoj iz Sg!***
97. *Aug* 409; *GeA* 416; *G* 394; *R* 299; ***GrH 247***; *Sg* 360; ponovno, bez obzira na paralelu u *Aug*, važan je podatak da iz pripadna obrasca *GrH* biva preuzeta ova molitva.
98. *Aug* 438; *GeA* 444; *G* 432; *V* 1041; ***GrH 248***; *P* 221; *Sg* 381.
99. *Aug* 440; *GeA* 448; *G* 434; ***GrH 249***; *P* 222; *Sg* 383.
100. *Aug* 442; *GeA* 450; *G* 435; ***GrH 250***; *P* 224; *Sg* 384.
101. *Aug* 457; *GeA* 469; *G* 455; ***GrH 251***; *P* 225; *Sg* 398.
102. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 370; *G* 359; *V* 1045; ***GrH 252***; *P* 177, 226; *Sg* 325.
103. *Aug* 206; *GeA* 197; *G* 1691; *R* 142; ***GrH 253***; *P* 110; *Sg* 180.
104. Nema paralele u *Aug*; *V* 112; ***GrH 254***; *P* 228; nedvojbeno je potvrđen grgurovski (padovanski sloj).
105. Nema paralele u *Aug*; *G* 448, 1855, 1956; *Ve* 1; ***GrH 255***; *P* 229; *Sg* ne sadrži tu molitvu.
106. *Aug* 450; *GeA* 458; *G* 443; ***GrH 256***; *Sg* 391.
107. *Aug* 452; *GeA* 460; *G* 445; *R* 1021; *V* 1138; ***GrH 257***; *P* 231; *Sg* 393.
108. *Aug* 454; *GeA* 462; *G* 447; ***GrH 258***; *P* 232; *Sg* 395.
109. *Aug* 451; *GeA* 459; *G* 444; ***GrH 259***; *P* 230; *Sg* 392.
110. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 446, 524, 1364; *G* 303, 437, 1491; ***GrH 260***; *P* 233, 683; *Sg* 1219.
111. *Aug* 119; *GeA* 116; *G* 116; *R* 100; ***GrH 261***; *P* 67; *Sg* 108.
112. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 1277, 1305; *G* 1330, 1406, 1432; ***GrH 262***; *P* 187, 636.
113. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 998; *G* 1116; ***GrH 263***; *P* 236, 496; *Sg* 895.
114. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 254, 409, 473; *G* 251, 459; ***GrH 264***; *P* 237; *Sg* 232, 402.
115. *Aug* 182; *GeA* 173; *G* 178; *R* 136; ***GrH 265***; *P* 95; *Sg* 157; skrenuti pozornost na pogrješno pisanje riječi *sacrificium*.
116. *Aug* 442, 989; *GeA* 450; *G* 435; ***GrH 266***; *P* 224; *Sg* 384.
117. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 478, 980; *G* 463, 913; ***GrH 267***; *P* 240, 947; *Sg* 406.

118. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 479; *G* 464; **GrH 268**; *P* 241; *Sg* 407.
119. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 427, 480, 532; *G* 414, 465, 1099; **GrH 269**; *P* 242, 273; *Sg* 364, 408, 880.
120. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 481; *G* 466; **GrH 270**; **P 243, 422**; *Sg* 409 – važna molitva za utvrđivanje grgurovske, osobito *P tradicije*.
121. *Aug* 692; *GeA* 914; *G* 883; *R* 553; *V* 550; **GrH 271**; *P* 399; *Sg* 709.
122. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 484, 1152; *G* 468, 1272; **GrH 272**; *P* 245; *Sg* 411, 1024 – neobični su navodnici u kojima se nalaze riječi *tue misericordie*.
123. *Aug* 426; *GeA* 434; *G* 421; *R* 310; *V* 244; *GrH* 240; *P* 213; *Sg* 371; za **GrH 351*** piše da pripada dodatcima pojedinih kodeksa, a ovdje su to *Additiones Codicis Tridentini* i to na mjestu gdje je *feria V* kao postaja u crkvi sv. Silvestra; usp. gore *MR 126*, 94-96. Ovdje je ponovno velik pokazatelj paralela s molitvama u *Sg* (riječ je o *Sg* 412).
124. Nema paralele u *Aug*; **GrH 352***; *Sg* 414 – valja primijetiti da je ovaj kodeks između smjestio još jednu molitvu, dok **GrH iz Tridenta ima jednak redosljed**.
125. Nema paralele u *Aug*; **GrH 353***; *Sg* 415 – **GrH iz Tridenta ima isti redosljed**.
126. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 490; *G* 473, 2096; **GrH 276**; *P* 249, 276; **Sg 416** – ovdje posebnu pozornost treba usmjeriti na kritički aparat u *GrH*, jer se vide podudarnosti i odstupanja između **varijante iz Tridenta i Sg**; to su dva kodeksa najslbližija koji u kombinaciji vode prema predlošku za *MR 126*!
127. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 491; *G* 474; **GrH 277**; *P* 250; *Sg* 417; opet je zanimljiv kodeks iz Tridenta koji umjesto riječi *destituatur* rabi riječ *foveatur*!
128. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 506; *G* 486; **GrH 278**; *P* 251; *Sg* 429.
129. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 495; *G* 477; **GrH 279**; *P* 252; *Sg* 420; opet je **zanimljiv kodeks iz Tridenta** koji umjesto riječi *haec* kako stoji u *GrH* rabi riječ *huius*, što je i ovdje slučaj; štoviše cijeli je početak molitve jedank ovomu! Ovdje su važna prepoznatljiva odstupanja!
130. *Aug* 1416; *GeA* 1971, 1977; *G* 2188; **GrH 280**; *P* 253; **ovu molitvu Sg** ne sadrži!
131. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 525; *G* 1102; **GrH 281**; *P* 254; *Sg* 882.
132. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 499; *G* 481; **GrH 282**; *P* 255, 536; *Sg* 424, 949; zanimljivost privlači dodatak *nostris* koji se nalazi u pariškomu rukopisu (*Bibliothèque Nationale, ms. lat. 2292*) *Sacramentaire de Nonantola*, cf. Gamber 770; ipak u ovoj molitvi umjesto riječi *voluntates*, vjerojatno se pogreškom našla riječ *voluptate*!
133. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 501, 872; *G* 482, 842; **GrH 283**; *P* 256, 384; *Sg* 425, 670; drugi dio molitve odstupa od *GrH*, a u svemu je opet razvidno da tu formulaciju slijede dva rukopisa **F i Ω**. *F* je oznaka za rukopis iz Mainza (*Codex Moguntius*) a **Ω** za spominjani *Tridentski sakramentar*. Time se još snažnije potvrđuje sličnost identiteta!

134. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 505; *G* 485; **GrH 284**; *P* 257; *Sg* 428; radi što veće korektnosti, ovdje treba naglasiti da kodeks Ω ima riječ *elegis* umjesto *eligis* i tu nisu u **podudarnosti**. Ta odstupanja pokazuju koliko je potrebna minucioznost u analizama do kojih se dolazi na temelju kritičkoga pristupa i građenja kritičkoga aparata.
135. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 504; *G* 484; **GrH 285**; *P* 258; *Sg* 427 ovdje je najvjerojatnije pogriješka izdanja *GrH* koje donosi umjesto riječi *largiente* prepisuje kao *largiante*.
136. *Aug* 703; *GeA* 145, 966, 1374; *G* 150, 896, 1504; **GrH 286**; *P* 79, 259, 304, 406, 503, 577; *Sg* 133, 720, 1229.
137. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 508; *G* 488; **GrH 287**; *P* 260; *Sg* 436.
138. *Aug* 316; *GeA* 308, 514; *G* 307, 405; *R* 221; *V* 109; **GrH 288**; *P* 261; *Sg* 280, 433.
139. Nema paralele u *Aug*; slično *Aug* 805; *GeA* 518, 1295; *G* 497, 1425; **GrH 289**; *P* 262, 650; *Sg* 435, 1154.
140. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 519; *G* 498; **GrH 290**; *P* 263; *Sg* 431.
141. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 401; *G* 382; **GrH 291**; *P* 197, 264; *Sg* 349.
142. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 391, 449, 522, 1365; *G* 357, 500, 1493; **GrH 292**; *P* 238, 265, 684; *Sg* 342, 438, 1220.
143. Nema paralele u *Aug*; *G* 502; **GrH 293**; *P* 226; *Sg* 440; Ova je molitva ponajprije važna po tome što ju posjeduje manji broj rukopisa, a neobičnost pokazuje i činjenica da se ne pojavljuje ni u *GeA*, što je do sada redovito bio slučaj. Nadalje, rukopis *T* dodaje riječ *quaesumus* što je i ovdje vidljivo, a jednako je tako i s izrazom: *temporalem quesumus consolationem nobis impendant*; riječ *certius* nalazi se u brojnim kodeksima, a kodeksi: P, S, i Ω imaju varijantu *speremus*. Krug zanimljivih rukopisa ovdje se proširuje na *T*, ali se – ne posve podudarno – poštuje varijanta Ω !
144. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 527; *G* 503, 826; **GrH 294**; *P* 267; *Sg* 441.
145. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 509, 622-623; *G* 489, 611; **GrH 295**; *P* 268; *Sg* 432, 502.
146. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 529; *G* 506; **GrH 296**; *P* 269; *Sg* 443.
147. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 531; *G* 507; **GrH 297**; *P* 270; *Sg* 445.
148. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 533, 589, 1224; *G* 508, 1159, 1340; **GrH 298**; *P* 271; *Sg* 446, 1088.
149. Nema paralele u uspoređenim rukopisima! Vjerojatno bi tekst trebalo potražiti u *Sg* ili u *Tridentskome sakramentaru*.
150. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 354*** (*Tridentski sakramentar - Ω*), a molitva je jednaka s **Sg 449**! Obrasci koji slijede na mjestu su obrazaca za postajnu liturgiju *Ad sanctum Apollonarem*.
151. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 355*** (*Tridentski sakramentar - Ω*), a molitva je jednaka s **Sg 450**!

152. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 356*** (**Tridentski sakramentar - Ω**), a **molitva je jednaka s Sg 451!**
153. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 357*** (**Tridentski sakramentar - Ω**), a **molitva je jednaka s Sg 452!**
154. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 542; *G* 516; **GrH 304**; *P* 277; *Sg* 390; **samo MR 126 ima na ovome mjestu dodatak spiritus sancti**; nešto slično je u rukopisu *W*, a od *Trident-skoga sakramentara* odstupa po riječi *deputemur*, jer se tamo nalazi *liberemur*.
155. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 252; *G* 249; **GrH 305**; *P* 278; *Sg* 230.
156. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 545, 1014; *G* 518, 1131; **GrH 306**; *P* 279; *Sg* 456, 999.
157. *Aug* 437; *GeA* 443; *G* 431; **GrH 307**; *P* 216; *Sg* 380.
158. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 358*** (**Tridentski sakramentar - Ω**), a **molitva je jednaka s Sg 458!** Obrasci koji slijede na mjestu su obrazaca za postajnu liturgiju *Ad sanctum Petrum quando elemosian datur*.
159. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 359*** (**Tridentski sakramentar - Ω**), a **molitva je jednaka s Sg 460!**
160. Nema paralele u uspoređenim rukopisima, osim u **GrH 360*** (**Tridentski sakramentar - Ω**), a **molitva je jednaka s Sg 461!**
161. *Aug* 461; *GeA* 472; *G* 458; **GrH 311**; *Sg* 401; neobičan je završetak molitve, jer premda ima oveći broj rukopisa koji sadrže varijantu *consolatione presenti*, **samo (!) Ω** dodaje riječ *foveatur et*, čime se još jedanput pokazuje potvrđivanje te tradicije!
162. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 558; *G* 566; **GrH 312**; *P* 281; *Sg* 463; ova je molitva također zanimljiva, jer **ne slijedi kodeks Ω** u inačicama, nego gotovo u svemu **GrH**, a ono što je osobito zanimljivo leži u riječi *possimus* koja se ne nalazi ni u jednome paralelnom tekstu! Ipak, ovdje treba biti oprezan, jer bi se moglo raditi i o drugoj ruci, jer, na primjer, inicijal *A* pokazuje odstupanja od dosadašnjega načina pisanja. Taj bi se odmak posebice morao pratiti od *f.13r*.
163. *Aug* 92; *GeA* 93; *G* 93; *R* 79; *S* 87; **GrH 313**; *P* 53, 282, 692.
164. Nema paralele u *Aug*, **ali postoji u: GrH 133*** - u kodeksu **S** iz *Cambracia*, pod opisom *missa votiva Alcuini*, a upućuje i na sakramentar iz Saint-Thierry; *GrH Supplementum* 1838, 3682, 3717; Riječi *vita resurget* iznad sebe imaju neumatske oznake.
165. *Aug* 94; *GeA* 95; *G* 95; *R* 81; *S* 89; **GrH 190, 314**, 621; *P* 54; slijedi kodeks *T* u inačici *operationem*.
166. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 565; *G* 572; **GrH 315**; *Sg* 469.
167. *Aug* 1070; *GeA* 1541; *G* 1676; *R* 974; *S* 1381; *V* 246; **GrH 316**, 779; *P* 258, 782; *Sg* 419, 1381; kodeks **Ω** poštuje i ime molitve: *secreta*.
168. *Aug* 383; *GeA* 392, 400; *G* 376, 1061; *R* 382; *S* 343; *V* 186; **GrH 317**; *P* 286, 495; *Sg* 343, 843.

169. *Aug* 380; *GeA* 390; *G* 254, 374; *R* 280; *S* 341; *V* 259; **GrH 318**; *P* 287; *Sg* 341.
170. Nema paralele u *Aug*; **GrH 319**; *GeA* 572; *G* 577; *Sg* 474.
171. *Aug* 329; *GeA* 325; *G* 320; *R* 232; *S* 293; *V* 121; **GrH** 185, **320**; *P* 190, 288bis; *Sg* 293.
172. *Aug* 948; *GeA* 1410; *G* 1547; *R* 894; *S* 1265; **GrH** 201, **321**; *P* 173, 719; *Sg* 1265.
173. Nema paralele u *Aug*; **GrH 322**; *P* 290; **Sg 473**; neobično je napisan naslov molitve, jer su riječi odvojene unutar jednoga retka tekстом prethodne molitve. No, ipak najveću pozornost zauzima činjenica da postoje samo ova tri paralelna teksta, pri čemu se uočava konstanta prisutnosti kodeksa iz *St. Gallena*.
174. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 580; *G* 582; **GrH 323**; *P* 291, 857; *Sg* 479.
175. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 586; *G* 583; **GrH 324**; *P* 292; *Sg* 480.
176. Nema paralele u *Aug*; *GeA* 476; *G* 461; **GrH 325**; *P* 274, 293; *Sg* 404; nema riječi *deferentis* koja se nalazi u Ω .
177. *Aug* 463; *GeA* 584; *G* 586; *R* 395; *S* 484; **GrH 326**; *P* 294; *Sg* 484.
178. *Aug* 464; *GeA* 590; *G* 587; *R* 396; *S* 485; **GrH 327**; *P* 295; zanimljivo je da je u *MR 126* preskočena riječ *christus*, osim ako se kratica za riječ *iesus* ne prihvati u proširenijemu značenju.

Okvirni kontekst razvoja i grananja unutar tipologije sakramentara

U prvome pristupu ovomu rukopisu preda mnom se otvorilo područje govora o tzv. *miješanim sakramentarama*, osobito gelazijevske predaje. Kao što im govori ime – ne opisujući ovdje povijest nastanka i posebne karakteristike velikih sakramentara¹⁶ – oni su nastali miješanjem *Gelazijeva* i *Grgurova sakramentara*. Stvorena je nova knjiga koja obuhvaća galske i monastičke dodatke. Ova porodica sakramentara nazvana je *Gelazijevskim sakramentarama osmoga stoljeća* i može se podijeliti u dvije skupine. Prva je skupina ona koja sadrži samo jednu knjigu – *Gellonov Sakramentar*. Druga skupina sadrži sve ostale, među kojima su najvažniji sakramentari iz sljedećih samostana: *St. Gallen*, *Rheinau*, *Phillips*,

¹⁶ Kasnije se više prostora daje *Grgurovu sakramentaru*, pa je dobro da se navedu najvažniji podatci o *Gelazijevu sakramentaru*: *Liber sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli*, MOHLBERG, L. C. (priř.), nav. dj. O tome sakramentaru usp. CHAVASSE, A., *Le sacramentaire Gelasiën: sacramentaire presbytéral en usage dans les titres au VIIe siècle*, Tournai 1958.; COEBERG, C., »Le Sacramentaire Gélasiën ancien: une compilation de clers romanissants du VIIe siècle«, u: *Archiv für Liturgiewissenschaft* 7 (1961.) 45-88. Rukopis potječe iz razdoblja oko 750. godine. Prepisan je u samostanu Chelles blizu Pariza, a sastavljen je između 628. i 715. godine. *Terminus a quo* određen je datumom nakon pontifikata pape Grgura Velikoga (umro 604.), budući da kanon mise sadrži dodatke koji su uneseni upravo u Grgurovo vrijeme, nakon pronalaženja relikvija svetoga Križa (car Heraklit, 628.), jer sanktoral uključuje blagdan *Exaltatio Sanctae Crucis* (Uzvišenje svetoga Križa). *Terminus ad quem* je prije pontifikata pape Grgura II. (715.-731.), budući da Gelasianum ne sadrži obrasce za četvrtke tijekom korizme koje je uveo baš taj papa. U toj su knjizi dvije osobitosti. Prva leži u tome da je jasno podijeljen u tri dijela: liturgijska godina, sanktoralni ciklus koji obuhvaća niz zajedničkih slavlja i mise došašća, te nedjelje kroz godinu koje obuhvaćaju kanon, mise za različite prigode i ostalo (*varia liturgica*). Drugo, često postoji molitva extra, nakon zborne molitve i prije tzv. secrete. Različite su teorije koje tumače tu pojavu. U novije vrijeme Chavasse drži da ta molitva ima ulogu zaključne molitve sveopće molitve vjernika.

Angoulême i Monza. Razlika je sljedeća: druga skupina potječe iz sustavne revizije prve skupine tijekom koje je izbačen veći dio ponavljanja koja su se dogodila miješanjem dvaju izvora: Gelazijeva (*Vetus*) i Grgurovskoga sakramentara padovanskoga tipa.¹⁷

Prvu skupinu sakramenata smještamo u vrijeme od 790. do 800. godine, a sastavljena je vjerojatno oko 760. (do 770.) godine. *Gellonov sakramentar* je jasno podijeljen u dva dijela. Prvi dio je istinski sakramentar u kojemu su ciklusi vremena kroz godinu i sanktorali pomiješani kao u grgurovskoj tradiciji, a ne odvojeni kao u gelazijevskoj. Drugi dio je obrednik (pontifikal) koji sadrži različite biskupske blagoslove, molitve u skladu s monastičkim običajem, red krštenja i suženi martirologij.¹⁸

Ipak, naznačili smo da je na samome početku vidljiv i poštovan grgurovski sloj. Za razliku od *Gelazijeva sakramentara*, umjesto da je podijeljen na tri različite knjige, *Grgurov* ima cikluse liturgijske godine i svetaca. Obično postoje samo tri molitve za svaku misu: *oratio*, *super oblata* i *ad completa* ili *ad complendum*. Ponekad se javlja također i *super populum*. Predslovlja su prisutna u manjemu broju, a postajne su crkve jasno naznačene. Za vrijeme procesije postoji posebna zborna molitva za početno okupljanje pokraj postajne, stacionalne crkve prije početka samih procesija.¹⁹

Prije polovine 8. st. postoji zajedničko stablo koje se kasnije grana. Zajedničko stablo ima korijene u Grguru Velikom (umro 604.).²⁰ Za vrijeme pontifikata pape Sergija (687.-701.), trima marijanskim slavljima (Navještenje, Uznesenje, Rođenje) dana je veća svečanost

¹⁷ Podatke koji su iznijeti u sažetome obliku iznosim prema: CHUPUNGO, A. J. (prir.), *Scientia liturgica. Manuale di liturgia, I: Introduzione alla liturgia*, Casale Monferrato 1998., 267-273. To djelo donosi i bibliografiju iz koje izdvajam: DE PUNIET, P., *Le sacramentaire romain de Gellone*, Roma 1938.; CHAVASSE, A., »Le sacramentaire gélasien du VIIIe siècle: ses deux principales formes«, u: *Ephemerides Liturgicae* 73 (1959.) 249-298; MORETON, B., *The Eighth-Century Gelasian Sacramentary*, London 1976.; CHAVASSE, A., *Le sacramentaire dans le groupe dit »gélasiens du VIIIe siècle«*, 2 vol., Steenbruges 1984.; KLOCKNER, M., »Sacramentarsstudien zwischen Fortschritt und Sackgasse«, u: *Archiv für Liturgiewissenschaft* 32 (1990.) 207-230.

¹⁸ Drugoj skupini pripadaju već navedeni sakramentari: *Das fränkische Sacramentarium Gelasianum in alemannischer Überlieferung*, *Liber sacramentorum Augustodunensis*, *Liber sacramentorum Engolismensis*, *Sacramentarium Rhenaugiense*, kao i: *Das Sacramentarium Triplex*, HEIMING, O. (prir.) (=Liturgiegeschichtliche Quellen und Forschungen, 49), Münster 1968.; *Das Sakramentar von Monza*, DOLD, A. – GAMBER, K. (prir.), Beuron 1957.

¹⁹ U početku, taj je sakramentar bio namijenjen papinskoj uporabi ili njegovim delegatima; organiziran je s posebnim zanimanjem za liturgijska slavlja u postajnim crkvama u Rimu. Zbog toga, sakramentar nije bio namijenjen ni smatran prikladnim za potrebe neke župne zajednice. Za ostale podatke o grananju iz zajedničkoga stabla ove tradicije usp.: FOLSOM, C., »I libri liturgici romani«, u: CHUPUNGO, A. J. (prir.), *Scientia liturgica*, nav. dj., 270-273.

²⁰ Folsom piše: »U sanktoralu postoji broj slavlja koja su prema *Liber Pontificalis* uvedena nakon Grgura Velikog, ali prije 638. godine, godine koja označuje pontifikat pape Honorija I. (625.- 638.)... Blagdan Svijećnice ili Prikazanja (*Hypapante*) nije mogao biti uveden prije pape Teodora (642.- 649). Prvo grananje koje je prekinulo zajedničko stablo (670.- 680.) je tzv. grananje drugoga tipa. Prema Chavasseeu, ta je revizija ostvarena za bazu sv. Petra u Vatikanu i to bi protumačilo razlog zbog čega je ta knjiga imala toliki autoritet i raširenost pri kraju 7. i početkom 8. stoljeća. Ta je verzija *Grgurova sakramentara* razvijena u Galiji i korištena je zajedno sa starim *Gelazijevskim sakramentaram*, kako bi oblikovala franačko-gelazijevsku ili galikaniziranu verziju 8. stoljeća. Grgurov sakramentar drugoga tipa prilagodio je papinski sakramentar za prezbitersku uporabu i zato je preuzeo elemente iz *Gelazijevskog sakramentara* i iz drugih izvora, da bi nadopunio ono što je nedostajalo za župno ozračje. Najbolji primjer toga grananja drugoga tipa iz Grgurovske obitelji je sakramentar arhiva u Padovi odakle mu dolazi ime *paduense* (*padovanski*). Glavno stablo nastavilo je svoj rast. Za vrijeme pontifikata pape Lava II. (682.- 683.) dodane su mise za crkvu sv. Jurja i za crkvu sv. Petra u okovima. Te mise nisu bile prisutne u padovanskom tipu.« (FOLSOM, C., »I libri liturgici romani«, nav. dj., 271-272)

dodavanjem procesije. Izvorno ti su obrasci bili uneseni kao *libelli* i kada je ponovno prepisivan rukopis (oko 690. godine) oni su integrirani u tekst. Stara kopija, budući da je zastarjela, pomalo je zanemarena. Ono što je za nas iznimno važno jest to da se ta najstarija verzija *Grgurova sakramentara* proširila preko Alpa, a kao primjer toga jest širenje sakramentara iz Tridenta (Trento).

Zajedničko stablo nastavilo je svoj prirodan rast. Grgur II. (715.- 731.) dodao je obrasce za korizmene četvrtke. *Grgurov sakramentar* sačuvao je to stanje bez kasnijih velikih razvoja sve do pontifikata Hadrijana I. (772.-795.).

Oko godine 783. Karlo Veliki preko đakona Pavla (redovnika iz Monte Cassina koji se vratio u Italiju) moli papu Hadrijana jedan čisti rimski sakramentar. Papa je u lateranskim arhivima našao autentičnu kopiju *Grgurova sakramentara* koja je bio na raspolaganju i poslao ju Karlu Velikom 785./786. godine po opatu Ivanu iz Ravenne. Knjiga je došla do Aachena (Aquisgrana) gdje je prepoznata kao rukopis *Hadrianum* (treća grana iz Grgurovske porodice). Taj je primjerak poslužio kao uzorak za mnoge daljnje kopije. Sam izvornik ipak nije došao do nas. Njemu je dodan poseban dodatak poznat pod imenom *Hucusque*.²¹

Hadrianum i njegov dodatak nisu neposredno zamijenili liturgijske knjige koje su već postojale u uporabi sjeverno od Alpa: franačko-gelazijevske knjige ili galikanizirane, *Gelasianum Vetus* i *Grgurov sakramentar* drugoga tipa u tome grananju. Ono što je zapravo postupno previralo bila je nova fuzija tih različitih tradicija.

Osim spomenutih knjiga, pozornost u slučaju *MR 126* moraju privući i miješani grgurovski sakramentari 10. i 11. stoljeća (*grgurovski miješani sakramentari* ili *gelazijanizirani grgurovski sakramentari*).²² Oni su nova sinteza *Hadrianuma* – dodatka i franačko-gelazijanskoga sakramentara 8. stoljeća (koji je kombinacija sakramentara *Gelasianum Vetus*-a, *Gregorianum*-a padovanskoga tipa i galske, te monaške prakse). Otonovskim reformama druge polovice 10. stoljeća ti su mješoviti *grgurovski sakramentari* vraćeni u Rim gdje će postati novim modelom, vezanim osobito uz razvoj plenarne knjige – misala.

Tražeci izvornik za pisanje kodeksa *MR 126 (Sz)*

Donoseći diplomatičko izdanje teksta s usporednim obrascima i s ponekom bilješkom pokušavam se približiti onomu što do sada nije učinjeno, a pripada nutarnjoj analizi i

²¹ Karolinški su liturgičari pozorno proučavali novi sakramentar zbog dva razloga. Prvo, latinski rimskoga primjerka bio je promijenjen i trebao je biti ispravljen. Drugo, budući da je to sakramentar koji je služio Papi, knjiga nije sadržavala mnoštvo naznaka koje su bile potrebne za župnu liturgiju i zbog toga je bilo neophodno ubaciti dodatak. Onaj tko je organizirao taj rad bio je redovnički obnovitelj Benedikt iz Aniane (umro 821.). Dodatak je jasno odijeljen od samog sakramentara uvodom koji tumači o čemu se radi i koji počinje riječju *Hucusque* (»do ovoga mjesta«). Dodatak se može podijeliti u dva dijela. Prvo, florilegij, zbirka skupljenih tekstova, da bi se ispunile praznine u *Hadrianumu*. Drugo, dug niz predslovlja, skup biskupskih blagoslova i obreda vezanih uz niže redove. Izvori za dodatke su sljedeći: galikanizirani Gelazijev sakramentar 8. stoljeća, Grgurov sakramentar *Pred-hadrianum* (prvi tip) tzv. Alcuinov misal (skup zavjetnih misa), ostala galikanska vrela, vizigotska liturgija (obitelj Benedikta iz Aniane pripadala je vizigotskoj aristokraciji) i liturgijske kompozicije koje su vlastite i kojima je pisac vjerojatno sam Benedikt.

²² Usp. EBNER, A., *Quellen und Forschungen zur geschichte und Kunstgeschichte des Missale Romanum im Mittelalter: Iter Italicum*, Freiburg 1896. (pretisak: Graz 1957.), 389-394; BOURQUE, E., *Étude sur les*

kritici teksta. Započeo sam s prvim listom, premda bi možda bilo zanimljivije posegnuti odmah za onim mjestima koja su u proučavanju podrijetla ‘zanimljivija’ (npr. Vazmeno trodnevlje, sanktoral i sl.). Svakako će na red doći i te teme, ali je trenutno puno važnije stvoriti temelje za buduća istraživanja, a jedan od poslova jest i numeriranje formulara, što je potrebno učiniti od početnih stranica kodeksa. Time će i daljnja istraživanja moći biti nastavak na ovo. Ujedno se pokušavaju stvoriti i olakšanja za uspoređivanje, do čega put nije nimalo jednostavan. Iako na parcijalnome izdanju (na manje od šestine kodeksa), moći će se osjetiti glavni naglasci, ali i pratiti eventualna odstupanja.

Kodeks *MR 126* započinje molitvama korizmena ciklusa i to od dana koji prethodi četvrtku (*feria V*). Iako se i bez naslova obrasca može zaključiti da se radi o posebnoj srijedi, redovito pod naslovom *caput ieiunii*, što u rimskim sakramentima označuje Pepelnicu s pripadnom postajom u crkvi sv. Sabine na Aventinu. Ova liturgijska knjiga ne spominje *stationes* niti neke poblize naslove, nego ostaje bez tipičnih mjesnih naslovnih obilježja (imena crkava i bližih oznaka dana). Riječ je o srijedi *in hebdomadae Quinquagesimae*. Neke se molitve na tome mjestu nalaze i u *GrH* (npr. *MR 126,8*).

I letimičan pogled na ovdje iznesenu *Sinopsu* pokazuje već na početku krug rukopisa s kojima se *MR 126* (*Sz*) može upoređivati. Očito je da *Aug*, *GeA*, *G*, *R*, *P* i *Sg* ne samo da sadrže jednake tekstove, nego poštuju susljednost. Ipak se kasnije pokazalo da, bez obzira na postojanje paralelnih tekstova u drugim kodeksima, *GrH* nudi najjasniju podudarnost u ustrojbenome i sadržajnome smislu. S druge strane, već *Sz 3* pokazuje da su odstupanja od *GrH* prisutna u onim pitanjima koja se tiču predslavlja. Dok *GrH* ne donosi predslavlje i nema jednako zaokružen obrazac, gelazijevski sakramentari 8. st. posjeduju takvu cjelinu. Osim predslavlja, najvidljivija su odstupanja u obrascima *super oblata*.

Za širi zaključak o identitetu, ponavljam, potreban je prikaz cjeline, tako da se identitet ovdje temelji ponajprije na izvorima molitava. Zadaća je pronaći poznate izvore za pojedine molitve koje nadopunjuju *Grgurovski sakramentar* kao ustrojbeno najbližnju tradiciju. Zbog toga su važne molitve koje nemaju paralele ni u jednome izvoru ili u onim izvorima koji se pokazuju najbližijima *Sz*. Tako je, na primjer, pozornosti vrijedna molitva *Sz 7* (*Hec que nos preparent*) koju *GrH* jednostavno preskače i nastavlja svoj niz. Time se dobiva prilika za analizu dodatka. Jedan zaseban blok tvore molitve *Sz 12.-16.* (petak i subota tjedna prije prve korizmene nedjelje) koje ne sadrži *GrH*, ali se time nameće stanovita bliskost sa *Sg* (premda se ne može govoriti o podudarnosti; usp. nepostojanje u *Sg* molitava *Sz 17* i *25*), pokazujući možda zajednički izvor dodatnih molitava.

Drugi paralelni srodnik mogao bi biti kodeks Ω iz kritičkoga izdanja *GrH*, odnosno *Sakramentar iz Tridenta*, jer pokazuje jednak materijal na mjestima nadopunjavanja ili zamjene obrazaca (usp. *Sz 35*). Ipak, i tu postoje odstupanja i nejednakosti. No, jedno je pravilo vidljivo. Naime, taj kodeks Ω pokazuje da je to materijal koji se u *Sz* preuzima za četvrtke (!) – *feria V*, što je posebno važno za *grgurovsku* tradiciju. Drugim riječima, nadopunjavan je kodeks koji nije imao zaokružene obrasce za korizmene četvrtke, a to znači vezu s vremenom koje je starije od doba pape Grgura II. (715.-731.), jer je on dodao obrasce za

sacramentaires romains, II: *Les textes remaniés*, 2 voll., Quebec 1952. – Roma 1958., 251-274 i 437-499; VOGEL, C., *Medieval Liturgy. An Introduction to the Sources*, Washington D.C. 1986., 102-105.

korizmene četvrtke. Snagom tih činjenica može se reći da je *Sz* prepisivan prema kodeksu koji je nastao na veoma starome grgurovskom izvoru. Zbog toga pogled treba usmjeriti prema svemu što se tiče konteksta nastanka *Tridentskoga sakramentara* (usp. *Sz* 94-96; 123-125; 150-153; 158-160).

Uz to, *Sg* – ne slijedeći jednak ustroj – pokazuje da posjeduje gotovo sve molitve kojih nema u *GrH*. I taj kodeks valja razmotriti eventualno kao put do zajedničkoga izvora molitava. Poseban je indikator molitva *Sz* 66 koju potvrđuje samo grgurovska predaja (usp. također *Sz* 120). Molitva *Sz* 126 plijeni pozornost zbog toga što se vide podudarnosti i odudaranja između tekstova kodeksa iz Tridenta i St. Gallena. Važna prepoznatljiva odstupanja bit će uočljivija nakon izrade kritičkoga aparata, ali te se pojedinosti i sada mogu osjetiti (usp. *Sz* 129 - kodeks iz Tridenta koji umjesto riječi *haec* kako stoji u *GrH* rabi riječ *huius*, što je i ovdje slučaj; štoviše cijeli je početak molitve jednak ovomu).

Kao idući zanimljiv izvor navodim kodeks *F* (slijedi formulaciju iz *Sz* 133), rukopis iz Mainza. Od ostalih molitava ističem još i *Sz* 143, a ona otkriva povezanost i s kodeksom *T*. Koliko je ova analiza zamršena pokazuje i *Sz* 154, jer se samo u toj molitvi i u kodeksu *W* nalazi dodatak *spiritus sancti*, odstupajući po izrazu *deputemur* od *Tridentskoga sakramentara*. Na drugoj je strani molitva *Sz* 161 koja potvrđuje baš čitanje iz *Tridentskoga sakramentara*. Dodatno se ne smije zanemariti ni moguće uplitanje druge ruke s redakcijskim zahvatima kao ni kompozicija kodeksa (usp. *Pz* 162). Molitva *Sz* 164 dodaje paralelizme s kodeksom *S* (iz Cambraia) i sa sakramentaram iz *Saint-Thierry*. U kategoriju molitvenih tekstova za koje nisu pronađeni paralelni tekstovi pripada *Sz* 149, te time pobuđuje i najviše znatiželje.

Iz usporedbe je proizišao sužen okvir i smanjen broj kodeksa koji imaju slične molitve u korizmenome ciklusu. Među postojećim izdanjima na prvome se mjestu našao *Grgurovski sakramentar*, nadopunjen poglavito materijalom koji se nalazi u *Sg* i u *Tridentskome sakramentaru*. Osim ta dva izvora, spomena su vrijedna još dva kodeksa (*F* i *N*). Nipošto ne želeći preuraniti s tipologizacijom, iz viđenoga se pomalo nameće tip Alcuinove redakcije i, prema Gamberovoj klasifikaciji, tip »S« sakramentarā.²³

Evo nekoliko podataka o tim kodeksima.

Tridentski sakramentar (ovdje pod siglom Ω) sadrži iste molitve koje preuzima *Sz* (osobito za četvrtke), a koje se ne nalaze u drugim kodeksima. On je prema Gamberovoj zbirci nastao u prvoj polovini ili čak četvrtini 9. st., vjerojatno na sjeveru Italije.²⁴ Čuva se u Tridentu (Museo Nazionale, Castel del Buonconsiglio), bez posebne oznake (nekada je bio poznat pod: *Cod. Vindobonensis* 700). Taj rukopis nosi naslov veoma sličan Sakramentaru iz Cambraia (Hildoard)²⁵: »Incipiunt capitula hoc sacramentorum de circulo anni

²³ Usp. GAMBER, K., *Sakramentartypen. Versuch einer Gruppierung der Handschriften und Fragmente bis zur Jahrtausendwende* (= Texte und Arbeiten 49/50), Beuron 1958. To je rad koji je kasnije primijenio u svojoj zbirci: GAMBER, K., *Codices liturgici latini antiquiores* (= Spicilegii Friburgensis Subsidia I,1-1,2), Freiburg, ²1968; 3 sv., *Supplementum* (= Spicilegii Friburgensis Subsidia 1A), Freiburg 1988.

²⁴ Usp. GAMBER, K., *Codices liturgici latini antiquiores* (= GAMBER), nav. dj., I/II, str. 340.-341 (br. 724). Tamo je navedena i pripadna literatura.

²⁵ Usp. GAMBER, I/II, str. 339-340 (br. 720).

expositum a sancto Gregorio papa«. U uvodu u izdanje *GrH* Deshusses piše da je pisan vjerojatno u Tirolu i da je, iako ima veliku važnost, do sada bio zanemarivan.²⁶ U njemu bi se moglo pronaći stanje papinskoga sakramentara stoljeće prije negoli je prepisan *Hadrianum*. Veliku važnost pridaje i dodatcima kao što su ‘Alcuinove mise’, martirologij i dr.²³ Uz taj rukopis koji Gamber smješta u grgurovske sakramentare u Alcuinovoj redakciji, iz iste redakcije dolazi i *Sakrametar* zvan *Nonatola* (Paris, B. N. ms. lat. 2292), pisan u trećoj četvrtini 9. st. na dvoru Karla Čelavoga. Ponovno nije riječ o čistome grgurovskom sakramentaru, bez obzira na naslov koji nosi.²⁸

Kodeks koji u bilješkama označujem s *F* je Sakramentar iz Mainza (*Codex Moguntius*, Mainz, Seminarbibliothek, Hs. 1), pisan u drugoj polovini 9. st. u Mainzu (St. Alban) ili u St. Gallenu. Pokazuje odlike kasnijega hadrijanovskoga materijala i u matarijalu se ne podudara posvema s dodatcima Alcuinove redakcije. Nedjelje nakon Pedesetnice pokazuju da su brojane na način na koji se to radilo u Sjevernoj Italiji.²⁹

U prilično šturoj analizi pokazana su obilježja koja se mogu naći i u kodeksu *W* (Sakramentar iz Essena, Düsseldorf, Landes- und Stadtsbibliothek, ms. D1),³⁰ kao jednome od miješanih autentičnih grgurovskih sakramentara (pisanom krajem 9. st. u Korveyu). Među rukopisima koji su posebno važni nalazi se i *Codex Sangallensis* (*Sg*),³¹ pisan na prijelazu iz 8. u 9. st. vjerojatno u Churu. Pripada knjigama pod zajedničkim imenom *Gelasiana mixta*. Time je spektar utjecaja proširen i ne dopušta jednostranu vezanost uz grgurovsku tradiciju. Teološke suptilnosti, vidljive u izboru izraza, sintagmi, teoloških nadahnuća nedvojbeno će spektar mogućih egzemplara sve više sužavati i otkrivati fizionomiju utjecaja.

Zaključno razmišljanje

Pristupivši traženju liturgijskoga identiteta rukopisa *MR 126 (Sz)* – *Sakramentara iz Zagreba*, zvanoga još i *Sacramentarium sanctae Margaretae* – te upoznavši i iznijevši *status quaestionis* (posebice na temelju povijesnih, a ne teološko-liturgijskih istraživanja) o pitanju identiteta ovoga sakramentara, odlučio sam pobliže obraditi prvih dvanaest listova toga kodeksa, jer oni obuhvaćaju jednu cjelinu euholoških tekstova korizmena vremena.

Budući da se još nitko nije bavio nutarnjom analizom toga dijela jedne od najstarijih (liturgijskih) knjiga koje se čuvaju u Zagrebu i koja je zacijelo vršila jak utjecaj na liturgijski život Zagrebačke crkve u njezinoj najstarijoj prošlosti (iako bi se moralo tematizirati i liturgijski život u Zagrebu prije uspostave biskupije), glavni mi je cilj bio podastrijeti izdanje

²⁶ Usp. *GrH*, str. 42.

²⁷ Širi prikaz nalazi se u: VOGEL, C., *Medieval Liturgy: An Introduction to the Sources*, Washington D.C. 1986., 97-102; usp. također: *GrH*, str. 71-72.

²⁸ Usp. GAMBER, I/II, str. 357 (br. 770).

²⁹ Usp. GAMBER, I/II, str. 346 (br. 737). Zu ovaj rukopis dobro je pozornost svrnuti i na Sakramentar iz Cambraia (GAMBER, I/II, str. 356, br. 761); usp. također: *GrH*, str. 38.

³⁰ Usp. GAMBER, I/II, str. 412 (br. 915).

³¹ Usp. GAMBER, I/II, str. 381-382 (br. 830).

teksta, koje je ovdje u diplomatskome obliku, s paralelnim tekstovima na temelju kojih bi se prostor srodnosti s drugim rukopisima što je moguće više suzio. Paralelni tekstovi obuhvaćaju i gelazijevsku i grgurovsku razvojnu crtu, premda je od početne pretpostavke prevladavajuće gelazijevske tradicije napravljen pomak prema grgurovskoj.

Očito je da se radi o nekoj miješanoj tradiciji, a nastojanje glede pronalaženja sličnih izvora pokazalo je bliskost osobito s nekim rukopisima (*Sakramentar iz Tridenta* i *Codex Sangallensis*). Primijenjena metodologija, artikulirana kroz komparacije, pokazuje potrebu za daljnjim studijama koje bi obuhvatile širi opseg materijala iz *MR 126*, tako da niti jedan od zaključaka iznesenih u ovome radu ne može vrijediti za cijeli *Mr 126*. Snažna obilježnost grgurovsko-hadrijanovskim korijenom (sa znakovitom prisutnošću padovanskoga tipa) i dodaci koje treba raščlanjivati na tragu Alcuinove redakcije i sličnih sakramentara nastalih dodavanjem materijala za mjesne potrebe premještaju usredotočenost datiranja na 11. st. i pokazuju da je onaj rukopis, koji je služio kao uzor (egzemplar), omogućio da do nas dođu liturgijski puno stariji tekstovi (vjerojatno nastali polovinom 9. st.). To što postoje pokazatelji da je *MR 126* prepisivan kasnije (prema podacima iz zazivā i svetaca i svetačkih slavlja) treba smjestiti u prirodan liturgijski kontekst i vidjeti razloge, ali ujedno ne umanjiti vrijednost starine redakcije tekstova koji su ostali sačuvani, bez obzira na prepisivanje i kasnije dodatke i preradbe.

U radu je predloženo i to da se umjesto imena *Sakramentar sv. Margarete* rabi ime *Sakramentar iz Zagreba*. To nije samo pitanje promjene imena radi promjene, nego radi primjene prihvaćene prakse da se imena kodeksima daju prema mjestima i gradovima u kojima se čuvaju. Postoji i nutarnji razlog za to koji govori da do sada ne postoje dostatni argumenti da bi se *MR 126* smjestilo unutar preciznih okvira u povijesti sakramentara.

Na temelju korizmenih tekstova pokazano je da postoje razlozi da ga se smatra i gelazijevskim i grgurovskim te zbog toga i miješanim, ali isto tako da se ne donose prebrzi zaključci o podrijetlu (francuskom, mađarskom, akvilejskom, njemačkom, zagrebačkom), jer je povijest sakramentara uistinu složeno pitanje koje nadilazi granice pojedinih biskupija i tiče se izbliza europske kulture rasle iz istih korijena. Možda je stanovita trijeznost i škrtost ovoga sakramentara smjerokaz za put prema starini koju još nismo otkrili. Vjerujem da će se i daljnji pomaci, baš na temelju liturgijske i teološke analize, pokazati valjanima, a pristup opravdanim.

Summary

LITURGICAL IDENTITY OF SACRAMENTARIUM FROM ZAGREB (METROPOLITAN LIBRARY IN ZAGREB: MR 126 – SACRAMENTARIUM SANCTAE MARGARETAE): INVESTIGATION ON THE BASIS OF THE LENT-TIME PRAYERS

In this article author delivers exceptionally complex topic related to liturgical manuscript codex MR 126, also known as Sacramentarium Sanctae Margaretae, which is presently kept in the Metropolitan library in Zagreb. Here for the first time author presents critical transcription of the first twelve leafs of this manuscript, and suggests that henceforth it should be called Sancramentarium from Zagreb. Namely, the content of this text are Lent-time prayers, and using comparative methods author discusses identity of the oldest liturgical manuscripts in Zagreb relating them to the identity of this sacramentarium.

Moreover, the author invites a broader scientific discussion on the basis of theological and liturgical facts regarding the present notions and knowledge that was accepted some sixty years ago. Though, he does not gives any formal and fixed conclusions he suggests some paths that should be followed in the search for the liturgical identity of this sacramentarium. In this investigation he indicates Gregorian and Galezian influences in the manuscript MR 126, and proposes not to identify strictly this manuscript as French, Hungarian or German since the question of the history of sancramentarium could not be limited to a bishopric or a single region.

He maintains that this manuscript is a product of a mixed tradition, and this supports by comparing it to the manuscripts such as Sacramentarium from Trento and Codex Sangalensis. This methodology also requires additional analysis of this manuscript regarding its broader context, and therefore any of the proposed conclusions cannot be applied to the whole manuscript but only to the analysed parts. Namely, author emphasises Gregorian influence, together with Alcuin's redaction, on the manuscript which can be traced also in the similar contemporary manuscripts (11th c.). But also there is very clearly visible influence of the local tradition. Thus, author supposes that this combination enables us to trace even earlier tradition (perhaps even 9th century) that was included in this text.

At the end of this article the author expresses his hope that this contribution will provoke more efforts concerning publication of this manuscript.

KEY WORDS: *sacramentarium, Sacramentarium sanctae Margaretae (MR 126), Metropolitan library Zagreb, manuscript, codex, liturgy of Zagreb, liturgical manuscripts, Gregorian tradition, Gelazian tradition.*